

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2020/11-12 szám

Tartalom

Villám

- [Sport, politika, vallás](#)

Emlékezet

- [Ballai László: IT és mecenatúra](#)
- [Ballai László: Lelkész Tabajdon](#)
- [A magyar nemzet megszületése](#)
- [A magyar nemzetellenesség születése](#)
- [Dull Ernő: Kis magyar](#)
- [Ballai László: Irgalom nélkül – ezer éve](#)

Déliab

- [Ady Endre: Az Úr érkezése](#)
- [Ady Endre: Krisztus-kereszt az erdőn](#)
- [Ady Endre: Egy régi Kálvin-templomban](#)
- [Deák Mór: Sine ira](#)
- [Deák Mór: Jászol](#)
- [Nem rólunk írták ötven éve](#)
- [Dull Ernő: Esterházy és az amerikai posztmodern](#)
- [Karinthy Frigyes: Hosszú élet, rövid élet](#)
- [Krúdy Gyula: A gyémántgyűrű](#)
- [Tabák András: A Sándor bácsi faliórája](#)

Húrok

- [Dull Ernő: Az orgonák nagy háborúja](#)
- [Ballai László: Bartók?](#)
- [Nándi Mihály: Jokulátorok egykoron és ma](#)
- [Nándi Mihály: Ray Ferić](#)
- [Dull Ernő: Téli gyümölcs](#)

- [Nándi Mihály: Választás az Operában](#)
-

Villám

Sport, politika, vallás

„Sport, politika, vallás a műveletlenek három szenvedélye. Ezek a Közép-Nyugat nyitott sebei. Ránézésre csúfak, állandó elégedetlenség forrásai, lecsapolják a test erőit. Pénzt, időt s energiát felháborító mennyiségben pazarolnak rájuk. A vidéki elme szűkös, szenvedélyes és meggondolatlan ilyen ügyekben. A kapzsiság, bármennyire rövidlátó és durva önmagában ezt nem indokolhatja. Ismertem például férfiakat, akik éveken keresztül kimondottan saját érdekeik ellen szavaztak. Azt sem vettem soha észre, hogy nyers keresztényi nézeteik megakadályozták volna elszánt ragaszkodásukat, mondjuk, Oroszország, Kína, Kuba vagy Korea szétzúzására. Úgy buzdítják az országukat, mint a helyi baseballcsapatot: fanatikus győzni akarással; az ordítás az erősségük; és ha rosszul mennek a dolgok, először az edzőt menesztik.”

William H. Gass

Emlékezet

Ballai László: IT és mecénatúra

Vasáros András hatvan esztendő

Harminckét esztendeje ismerem. 32-es volt a száma a budapesti sorozású gyalogezrednek, még Mária Terézia alapította, ennek alkalmából került fel a domborműve a 32-esek terén gránátot hajító marcona katonaszobor talapzatára. „Vitam et sanguinem!” kiáltottak fel a magyar nemesek a rendi gyűlésen. Vagyis hogy életüket és vérüket adják a királynőért. És odaadták érte jobbágyaik életét és véréit. Az őseinkét, akik megannyi háborúban szenvedtek és pusztultak a Habsburgokért az I. világháborúig bezárólag. Merthogy az állandó hadsereget is Mária Terézia alapította,

amelynek a tényleges és tartalékállományát sorozással biztosították. A hadseregben ismerkedtünk meg Vasáros Andrással, méghozzá a Ságvári laktanyában, amelyet a munkásmozgalom vértanújáról neveztek el. (A munkásmozgalom a monarchiával és a rendi gyűléssel szemben a történelem egy másik vetülete, Angliában például mindmáig létezik.) Ságvári Endrének pedig harminckét neve volt.

Egy éjszakai szolgálat alatt összebarátkoztunk a mártírról elnevezett laktanyában. (Minden mozgalomnak vannak mártírjai, a mostani rezsimének például olyanok, akik már hetvenévesek, így jó egészségben várják a nekik kijáró díjakat és elismeréseket.) Méghozzá a legnagyobb veszélyt vállalva. Vasáros András ugyanis egy terepmunkához kialakított lapos kulacsban törkölypálinkát hozott be a szolgálati helyiségbe. Én egyszer már három hónap laktanyafogságot kaptam, pusztán mert üres üveget találtak a gázálarctáskámban, amely, ha lecsavarták a kupakját, alkoholszagot árasztott. És az ügyeletes tiszt lecsavarta a kupakot, lassan, élvezettel... De hát a veszély megacélozza az embert. Meg az elkeseredés. Vasáros Andrást, két gyermek apját huszonnyolcadik évének betöltése után már nem kötelezhették katonai szolgálatra. Ezért huszonhét éves és kilenc hónapos korában hívták be.

Miről is folyt a szó 1988. október derekának ködös, hangulattalan éjszakáján egy sivár, honvédségi szolgálati helyiségben? Például arról, hogy amikor a Szovjetunióbeli Dubnában létesült fizikai kutatóintézet épületeiben elkezdődött a munka, még nem voltak gyalogjárdák. A dolgozók hónapokig caplattak sárban, hóban, és amikor az igazgató úgy ítélte meg, hogy most már kitaposták az ösvényeket, amelyeken keresztbe-kasul átvágtak volna a majdani park pázsitján, azokat aszfaltoztatta le. Vagy a Vörös Hadsereg lőgyakorlatáról. Andrást ugyanis, mint szovjet középiskolást ott képezték ki a honvédelmi feladatokra. Valamint a Német Államvasutakról, ahol a Lomonoszov Egyetemen végzett biofizikusként végül is munkát talált – a számítástechnika területén.

Világpolgár, mint én. Tehát alkalmasok vagyunk arra, hogy a Magyar Néphadsereg legénységi állományában szolgáljunk. Mert senki ne értsen félre, a honvédség volt az a siló, amelyről kilőve rakétáink orbitális pályára álltak és keringtek, egymásét olykor egy-egy – az 1988 őszinél sokkal nagyobb – leittasodás erejéig keresztezve. Olyan igazi, bánatba, nemzetemetetésbe hajló magyar nekiszomorodások voltak ezek. Alighogy véget értek, már terveztük is a következő alkalmat, amikor az italozó népet szolgálhatjuk, s amelyre negyed-, félévet kellett várni, amely alatt is tovább keringtünk az IT, illetve az irodalom ellipsziszalakzatain. Pályáink harmonizációja András kezdeményezésére következett be, aki 2002-ben egyszerűen eldöntötte, hogy elkészíti írói honlapomat. Egy megjelent könyv és két novella után. Nem győztem szállítani rá az új anyagot.

Mi is történt? Vasáros András, aki időközben felhágott az IT szakma legmagasabb grádicsaira, irodalmi szponzorációba kezdett, mint egy Hatvany báró a maga korában. Az enyémen kívül Alexander Torin munkáit is gondozta. Máig szégyellem, hogy *Az extraszenszerek* című regény fordításának lektorálásával adós maradtam. Merthogy Brezsnyevet... Hallga csak – egyszer még befejezhetem, ha nem lesz éppen lapzártva a Marcziusban. De ne vágjunk az események elébe. Jó tíz éve – avagy az ismerkedési este után úgy huszonkét évvel – András azzal hívott fel, hogy adjak nexust az Ezredvég folyóirathoz – ahol már vagy kéttucatnyi novellám megjelent – tudniillik megalkotná a lap internetes verzióját. „Igényes (minőségi, exkluzív stb.) megjelenést szeretne? Megvalósítjuk Önnek – most extra kedvezménnyel.” Naponta töröljük az effajta üzeneteket, ugyanakkor a jó munkáért valóban hajlandók vagyunk fizetni. De Vasáros

András nem csak a munkáját ajánlotta fel az Ezredvégnek, hanem annak finanszírozását is, amit elvégez. Amit pedig elvégzett: az aktuális számokon túl digitalizálta a folyóirat összes korábbi számát, valamint az ahhoz köthető valamennyi Z-füzetet 1987-ig visszamenőleg!

Mecenatúra ez a javából. Abban a korban, amikor a piac és az állam képviselői egyszerre vonulnak ki a kultúra azon szegmensei mögül, amellyel nem reklámozhatják magukat, valaki – szerényen a háttérben maradva, még a neve helyett is csak „Webmesterként” szerepelve – két kézzel igyekszik felkarolni az értéket – vagy az értékteremtés lehetőségét. Amióta az Ezredvég hozzáférhető az interneten, ifjú szerzőinek száma megsokszorozódott. Valaki, egy biofizikus, egy IT-s – merthogy több ezer könyvet kiolvasott – sokkal jobban érti a kultúra hivatott reprezentánsainál, mi a valódi érték, és annak megőrzéséhez mit kell tenni – és teszi azt, szót sem vesztegetve.

Orbitális pályáink tíz éve együtt futnak, akkor javasoltam ugyanis, hogy alapítsuk meg a Marczius Tizenötödikét, a magyar demokrácia és szabadság történeti lapját – mivelhogy a rendszerváltás óta nem látott bajba került a kultúra és a magyarság. Más mit válaszolt volna erre? „Neked mindent, de tudod, hogy mennyire le vagyok terhelve.” „Remek ötlet, de ehhez nem értek.” „Benne lennék, de a politika miatt síkos.”

Lapunk Vasáros Andrásnak köszönhetően tíz esztendő!

András, Isten éltesse!

Ballai László: Lelkész Tabajdon

A temetéseken mire számít az ember? A gépzene kikapcsolásakor megjelenik valami egyházi, aki maga elé motyogva citál a Bibliából, egy-két személytelen szóval megemlékezik az elhunytól – meglehet a nevét is elrontva –, és a hátramaradottak alig várják, hogy vége legyen a sablonos szertartásnak, amelyről azután semmilyen emlékük nem marad. Még a táj gyógyítólag hathat a lélekre egynémely festői temetőben, így a tabajdiban, amely zöld fűben ringó domboldalba költözött (látszik, hogy nem valamely temetkezési vállalat dolgozói tartják rendben hivatalból, hanem a község lakói szívből).

Nagybátyámat kísértük utolsó útjára itt október derekán egy hűvösbe fordult, esőt szitáló napon, a református rítus szerint – amelyben megkeresztelték –, noha nem volt hívő. Külön súlyt terhelhet a gyászszertartásra, ha nem azt búcsúztatják el, akit ismertünk, ott avatják posztumusz valamely hit, eszme követőjévé. A lélekharang megkondulásakor egy természetes, tekintélyt parancsoló férfiú jelent meg a fekete, hímzett palástban, és a ravatalnál zengő bariton hangon csendült fel ajkáról az Ige:

„Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.”

Az első gondolat Adytól való? Mi áll még ott a Bibliában lapuló, rendezett betűkkel írt jegyzetlapokon? További idézetek Dzsida Jenőtől és Jékely Zoltántól a lelkipásztor saját gondolatait erősítendő. Az emberét, aki az Úr igéjének beteljesüléséből indul ki, és oda tér vissza, közben kibontja a saját világát, amint azt mindnyájunknak kellene, akik hiszünk valamiben. (Hinni csak értékben lehet, a démoni pusztán lélektelen szolgálata kényszerít.) És nem következett be a Biblia profanizálása, sem pedig a művészi indíttatás szakrifikációja, de hitelesen megjelent az, ami általánosan emberi – a szenvedés.

Így helyezte el méltósággal nagybátyámat a rituáléban, megkerülve vallásgyakorlásának kérdését, főhajtással munkában, becsületben eltöltött kilencvenöt esztendeje előtt, amellyel kivívta egész Tabajd megbecsülését. Mindenki úgy érezte, hogy a tiszteletes úr hozzá szól, rá néz. És figyelme mint jó előadóé valóban kiterjedt mindenkire. Beszédének hitelét minden gesztusán, zengzetességén, retorikai tervezettségén túl őszinteségével erősítette meg. Azon őszinteséggel, amellyel nem csak a hitközség, hanem a faluközösség tagjaihoz fordul, az evilági valóság ösvényein csetlés-botlásukban is segítve őket, és nem csak igehirdetéssel, a kegytárgyak közül, a beszéd szárnyain, hanem akár még egy nehezebb szekrény új helyére emelésében is. Lám, a kereszténységet harsonázó „nemzeti” kormányzattól teljesen magukra hagyott kistelepüléseinken vannak még istenes emberek.

Olyan erővel és karizmával kell megjelenünk mások előtt, hogy higgyenek abban, amiben mi hiszünk! Így Zsirka László, a tabajdi református lelkész, aki valóban a közösség lelke. A lelkipásztor megtestesülése. Felemel, vigasztal, erőt ad, és emberként viszi a keresztjét. Püspök lehetne, bárki, politikai vezér. De az ehhez szükséges csúszás-mászástól undorodik. A jellem csak saját istene előtt hajol meg, hiszen így fejeződik be az Ady-vers:

„És megvakultak
Hiú szemeim. Meghalt ifjuságom,
De őt, a fényest, nagyszerűt,
Mindörökre látom.”

A magyar nemzet megszületése

A szurkolók piros-fehér-zöld lobogóba burkolóznak a futballmeccsen, mintegy a hajrámagyarországizmus nemzetszemléletének eleven metaforájaként. (Ők a magyarok, a Kárpát-

medence motorjai, ők építik egész Európát, stb.). De valójában kik vagyunk mi magyarok, mikor és milyen formában született nemzettudatunk? „Zsákutcás próbálkozás minden olyan kezdeményezés, amelyik nem a források lehető legmélyebb rétegéig lehatolva teszi meg észrevételeit, amelyik enged annak a csábításnak, hogy a felületen mozogva, azt is éppen csak karcolva keltse – fogalmi, nyelvi vagy bármilyen más »trükkök« segítségével – a mélység megjárásának illúzióját” – szögezi le Kristó Gyula. Döbbenetes a távolság a napi politika által feltálatl leszűkített és eltorzított szemlélet és a nemzet valódi gazdagsága és története között, amint azt objektív történettudományunk bemutatja. Nemzetünk történetének egyik legkiválóbb – keresztény hitű és magát konzervatívnak valló – kutatója 1997-ben megjelent könyvének *A magyar nemzet megszületésének* politikusaink – különösen a magukat nemzetinek vallók – bibliájául és minden magyar ember tankönyvéül kellene szolgálnia. Ezzel szemben – mintha nem is adták volna ki – egyáltalán nem is forog értelmiségi köztudatunkban. Jelen cikkünkkel, nyomtatékosan felhívjuk rá a magyar politikai osztály és társadalom figyelmét (az idézőjelbe tett részek a műből származnak).

A stadion-magyarok egészen bizonyosak abban, hogy ők egyenesen annak a nemzettudatnak a reprezentánsai, amely a Vereckei-hágón át már 896-ban megérkezett a Kárpát-medencébe. Az a kohó ellenben, amely a nemzetek kialakulásához vezetett, csak a XII. században gyulladt be Európában, hiába történt meg a különféle – gót, frank, longobárd, burgund, szász – törzsek migrációja évszázadokkal korábban eleinkénél is. E középkori nemzetek még lényegesen különböztek az intézményesített modern nemzetektől, értékelésük csupán a korokra érvényes szempontok alapján, sajátos megközelítéssel lehetséges. Így a nyelvi és kulturális közösség tudatából pusztán a modern nacionalizmus esetében következnek politikai irányok. A középkorban éppen fordítva, a politikai testület készítésére jött létre a kulturális egység. A politika, az állam prioritása súlyos nyomást gyakorolt a kulturális és a nyelvi közösségre. Ennélfogva, például Franciaországban a középkor végére az „állam” és a „nemzet” egybevágó fogalmakká váltak, azaz Franciaországban nemzetállam jött létre. Az állam tehát nemzetképző tényező. Ebből viszont az következik, hogy a nemzet nem természetes alakulat, hanem a politikai akarat által befolyásolt történelmi folyamat terméke.

Nyilvánvaló, hogyha a nemzettudat valamely régműltből származó, intakt ismeret lenne, akkor a politikai életből rögvést kihajítanák az ezzel operálni szándékozó alakokat. Csakhogy nem a nemzet, hanem a csoportösztön vezethető vissza a régműltba. „Az együvé tartozók önnön képességének túlértékelése, a soraikon kívüliek (azaz a mások, az idegenek) lenézése »örök« emberi sajátosság, ami a génekbe beépítve, a tudatba bekódolva akkor is jelen van, amikor a felszínen nem mutatkozik, vagyis szunnyad. De abban a pillanatban felébred, amikor a körülmények megváltoznak. Azt kell mondanom, a szunnyadás sajátos egyensúlyi állapotra jellemző, amikor nincs szükség e különleges védelmi reflex (az önértékelési zavar és a xenofóbia) aktivizálására. Ez akkor következik be, amikor az egyensúlyi helyzet megbomlik. Az új helyzetben az egyén és az összetartó közösség védekezik, a kihívásra adott válaszok egyik legtermészetesebb módja a változást előidéző okoknak külső tényezőkre, másokra hárítása. Ez szintén mindennapos pszichikai attitűd. Még természetesebb ez a reakció abban az esetben, amikor a változást valóban az idegen környezet idézte elő. Az idegenektől való tartózkodás természetes ösztöne akkor csap át azok lenézésébe, majd súlyosabb esetekben az azok iránti gyűlöletbe (xenofóbiába), amikor vélt vagy valós sérelmekre adott magyarázatként – sok esetben jobb híján – erre szükség támad. Ez ugyanis mindig kéznél (még pontosabban: tudatukban) van.”

Nemzettel, illetve annak elemeivel tehát a XII. század óta számolhatunk Európában. „Mivel a nemzet fogalmának kifejezésére szolgáló *natio* szó etimológiailag a *nascor* 'születni' igével függ össze, koronként változó élességgel beleértették a nemzetbe a származás azonosságát, e felfogás szerint azok alkotnak egy nemzetet, akik közös eredetűek. [...] Sem a francia nemzet megalkotásában és névadásában döntő szerepet játszó franciák a XII. században, sem a törzsi hercegségek fölé növekvő, azok népeit magában foglaló németek a XIV. században természetesen nem alkotnak származásra nézve egységet, nem közös eredetűek. Mindazon szerzők, akik e nemzeteket alkotó népekkel kapcsolatban közös származást emlegetnek, fikciót képviselnek, amelyet vagy etimológiai indítékból vagy politikai számításból tesznek.”

A nemzet kialakulásához szorosan hozzátartozik a történeti tradíció. A frankoknak már volt Trója-hagyományuk Priamosz-genealógiával, ez is összekapcsolódott a sajátos francia királyeszmével, de a monarchikus hatalom ideologikus szférába emelése 1124-ben történt meg, amikor a fenyegető német támadás hírére eladdig szokatlanul nagy számban összesereglett a francia királyság számos tartományának lovagsága, s VI. Lajos a Saint-Denis-i apátságban magasra emelte a Nagy Károlynak tulajdonított hadizászlót, az oriflamme-ot, ezzel adva jelt a királyság megvédelmezésére. A Karoling-hagyomány mindaddig lényegileg a dinasztia magánügye volt, Saint-Denis pedig egyike a sok apátságnak, amely a francia király kegyurasága alatt állt. „A XII. században, főként Suger de Saint-Denis kezdeményezésére, nemcsak a dinasztikus történetírás bontakozott ki, hanem egy egyre erősödő »dinasztikus propaganda«, sőt mítosz.”

Kristó Gyula, miután a források alapján összefoglalta a nemzetek kialakulásának általános európai jellemzőit, szerényen megjegyyezve (itt a politikusok nagyon figyeljenek!), kevésbé ismeri az európai történelmet ahhoz, hogy alapos választ adjon a kérdésre, rátért nemzetünk kialakulásának ismertetésére, még hozzá az ősmagyarország történetéig visszamenőleg. Némely kutatók vélekedése szerint ugyanis a magyar identitás már a honfoglalás előtt háromszáz évvel kialakult.

„Hogy a VI. század közepén a nomádok miként vélekedtek saját rokon népükről, Menandrosz Protéktortól tudjuk. Amikor Iusztinianosz bizánci császár az utigurokat a kutrigurok ellen akarta uszítani, az előbbieket fejedelme azt mondta: »istentelenség és nagyon illetlen dolog volna a rokonait, az azonos törzshöz tartozó kutrigurokat teljesen kiirtani, mert... azok velünk nemcsak közös nyelvet beszélnek..., s lakásuk..., ruházatuk és életmódjuk... is hasonló a miénkhez, de azonos leszármazásúak is..., bár más fejedelmeknek engedelmeskednek«. Ez azonban nem gátolta meg az utigurokat abban, hogy súlyos csapást ne mérjenek a kutrigurokra. Róna-Tas András szerint »itt egy görög szűrőn átrostálva kapjuk meg azt, hogy a dél-orosz sztyeppén a török nomád népek mit tartottak azonos etnikumnak. Végző fokon azonban ez a szöveg a VI. századi viszonyokat tükrözi, s akkor ebben a török környezetben élt a magyarság is, mely ugyanígy határozhatta meg magát. A közös nyelven, az azonos típusú hajlékon, ruházaton és életmódon túl fontos volt a közös leszármazás tudata is. Még akkor is, ha a magyarság egyes csoportjai különböző törzsfők alá tartoztak, mégis egy népet alkottak. Néha előfordult, hogy egymás lovait elkötötték, de kifelé egységes csoportként léptek fel«.

Mielőtt túlságosan messze vezető következtetésekre jutnánk az idézett forráshely alapján, nyomatékosan kell hangoztatni, hogy e két nép (az utigur és a kutrigur) testvérnépnek tekinthető, hiszen Prokopiosz szerint Kutrigur testvérpár a róluk elnevezett két nép ősapja volt (a valóságban inkább népnevekből elvont személynevek ezek). »E két népben... az V. század közepén

megjelenő ogur-bolgár népek két törzscsoportját kell látnunk, nevük -gur végződése és történeti megjelenésük színtere egyértelműen vall emellett«. Valóban igaz tehát az utigur fejedelem vélekedése, hogy egyazon törzshöz tartoznak. A leírás azon elemei, hogy közös a nyelvük, hasonló a lakásuk, ruházatuk, életmódjuk, a sztyeppén igazán nem elkülönítő jegyek, hiszen e népek túlnyomó többsége törökül beszélt, lakásuk a sátor volt, ruházatuk megfelelt az egyaránt űzött nomadizáló életmód követelményeinek. Mindezek alapján akár egyazon nép is lehetek volna, ám mivel politikai szervezetük nem egyezett meg (»más fejedelmeknek engedelmeskednek« — találjuk Menandrosz leírásában), külön neveken szerepelnek. Magam tehát – szemben Róna-Tassal – nem azt olvasom ki innen, hogy mi minden tette egyé a sztyeppén a VI. században az etnikumot, hanem éppen azt, hogy mi választotta el egymástól a vérrokon, teljesen azonos nyelvű, szokású és életmódú embercsoportokat. Ez pedig a politikai hovatartozás eltérő volta. S hogy ez volt a döntő, az mutatja: a minden – elméletben megrajzolt – kritériumrendszer alapján egyazon népnek tekinthető utigurok és kutrigurok mégis két különböző népként szerepelnek a forrásokban, s egészen közeli rokonságuk sem gátolta meg őket abban, hogy »adáz harcokat« ne vívjanak egymással.

Még több kritika érheti Róna-Tas azon megjegyzéseit, amelyeket Menandrosz története nyomán a magyarokkal kapcsolatban tett. A VI. század közepi utigurok és kutrigurok, illetve az ugyanezen korbéli magyarok között olyan alapvető különbség van, ami meglehetősen nehézé teszi összehasonlításukat. Az nevezetesen, hogy az előző népekről korabeli írott források tájékoztatást adnak, a magyarokról pedig – legalábbis jelen tudomásunk szerint – hallgatnak. Mindaz, amit Róna-Tas imént idézett szövegében a VI. századi magyarokról leírt, feltételezés, lehetőség, de korántsem bizonyosság. Így azt sem tekinthetjük kétségtelen ténynek, hogy a magyarság már a VI. században más ethnosztól magát tudatosan megkülönböztető nép volt. Az, hogy magyarul beszélő népcsoportok léteztek ekkor, az etnoszociológiai értelemben vett nép minősítés megadásához kevés. Nem tudjuk, mikor alakult ki az ugor kori mansz (manys) alakból az -ar utótaggal ellátott magyar népnév, nem tudjuk, létezett-e ekkor sajátlagos, csak a magyarokra jellemző eredettudat.

Magam úgy gondolom, hogy a magyarság népvolta és ennek időpontja meghatározásakor nem a konkrét történelmi körülményektől és adatoktól bizonyos mértékig független általános elvi definícióból kell kiindulni, hanem a források (vagy éppen a források hiánya) tükrözte helyzetből.”

Bíborbanszületett Konstantin a X. század közepén Levédiához kapcsolva írta le azt, hogy a magyarok népe régen lakóhelyet szerzett magának. Ez Kristó Gyula szerint a 830-as évekre vonatkozó hiteles híradás. A császár a magyarokat nomád mércével mérve minősítette népnek, azaz törzsszövetségnek. A nomád értelemben vett magyar nép lényegében ekkor alakult ki. Ennek legfőbb ismérve, hogy a nép politikai formációhoz, adott esetben a magyar törzsszövetséghez való tartozást fejezte ki, ahol a törzsek viszonylag nagy önállósággal rendelkeztek. Ennek a magyar népnek a politikai arculatát fejezte ki az Anonymus által közölt Hétmagyar kifejezés, amely hét törzsből állt, vezetője a Mogyer törzs volt (ebből a vegyes hangrendű alakból jött létre a magyar népnév és a Konstantinnál Mogyer formában feljegyzett törzsnév). A magyaroknál is tehát egy törzs ragadta magához a vezetést a többi felett, s ez a megszervezett népet (a törzsszövetséget) a maga nevével nevezte. Mindazonáltal nyelvileg rendkívül heterogén politikai csoportosulás jött létre. Ennek perdöntő bizonyosságát szolgáltatja a Kézai Simon által a XIII. század végén lejegyzett csodaszarvas- és nőrablásmonda. Ezt a kutatás jelentős vonulata jogosan tekinti a magyarság eredetmítoszájának, amely a nomád felfogás szerinti magyar nép etnogenezisét

adja. „Eszerint a magyarság apai ágon két testvértől ered, Hunortól és Magyartól, azaz abból az együttlétből, amely a Baskíriából délre vándorolt, jobbra finnugor nyelvű magyaroknak és a kazár birodalomból kivált, török nyelvű onogur töredékeknek a Meótság vidékén, azaz a Dontól nyugatra osztályrészül jutott. Anyai ágon a magyarok a bolgároktól és alánoktól származnak, akik a Meótság vidékén, a szaltovo-majaki kultúra [nomád és félnomád török népek szálláshelye a Kaukázus előterében az V–VII. sz. ban – a szerk.] hordozóiként az egységesülő magyarság szomszédságát jelentették. Eredetmondánk tehát jól felismerhetően magán hordja azt a 830 után néhány évtizedig az Azovi-tenger környéki területre érvényes etnikai helyzetet, amelynek viszonyai közepette megkezdődött a magyarság két nagy ágának egybeolvadása. [...] Márpedig azt a monda világosan kifejezi, hogy ebben a magyar népben (magyar – vezetésű – törzsszövetségben) a Magyar által megszemélyesített magyarokon kívül a Hunorral jelzett onogurok, továbbá a Belárban perszónifikálódott bolgárok és Dula alán fejedelem családtagjai foglaltak helyet. Ez valójában a Hétmagyar törzsszövetséggel azonosnak tekinthető magyar nép.” Hiába a szépen kicsiszolt elmélet, miszerint az ethnoszra (népre) jellemző közös szemiotikai rendszer fontos része a nyelv, de még annál is fontosabb a valódi vagy vélt közös származás tudata – a nomád népekre ez nem egészen illik. Esetükben egyik elem sem a néppé válás feltétele, hanem a már politikailag megszervezett, hatalmi tényezőként számba vehető nép létének következménye.

Kristó Gyula korszakos felismerése, hogy nem a Hétmagyarok nyomták rá a nemzeti karakterológia pecsétjét történetíróink munkásságára a hagyományon keresztül, épp ellenkezőleg, Anonymus, majd Kézai vélik megtalálni bennük a XIII. századi követelményeknek megfelelően kialakítandó ideológia gyökerét – eredethagyományt teremtve. Hiszen még Kálmán király I. törvénykönyve 77. cikkelyében is azt olvashatjuk, hogy senki se merjen magyar nemzetiségű vagy egyáltalán Magyarországon született rabszolgát vagy rabszolganőt, még ha idegen származású is, Magyarországon kívülre eladni vagy kivinni, kivéve olyan idegen nyelvű rabszolgákat, akiket más országokból hoztak ide. „A szöveg háromféle szolgát említ: (1.) a magyarok nemén levő szolgát, (2.) a magyarországi születésű, bár idegen szolgát, (3.) a más vidékekről hozott idegen nyelvű szolgát. A 3. csoport tagjai világosan elválnak az előző kettőtől, ugyanis ők éppenhogy csak Magyarországon tartózkodnak, se nem magyarországi születésűek, se nem magyar nyelvűek. Egyedül az ő kivételüket engedi meg a törvény. Mi különíti el egymástól az 1. és a 2. csoport tagjait? [...] Az 1. csoportbeliek magyarul beszélnek, a 2. csoporthoz tartozók nem (ezek akár az őslakosok magyarul még meg nem tanult tagjai lehettek, pl. szlávok, akár a nemzedékekkel korábban ide behurcolt, de magyarul nem beszélő foglyok). Ezt gyámolítja az a körülmény is, hogy a 3. csoport esetében az idegen országokból való eredet mellett idegen nyelvüket szintén megemlíti. [...] Úgy tűnik: nagyon is gyakorlati okokból kellett a 2. és a 3. csoport tagjait megkülönböztetni, hiszen pl. mindkettő tagjainak lehetett az anyanyelve szláv. Vagyis az intézkedés meghozatalában nem a nyelv volt a döntő tényező, hanem a magyarországi illetékesség. Ugyanis – s okfejtésemben ez a döntő érv – az 1. és a 2. csoport tagjait egyaránt tilos volt külföldre vinni, azaz ők teljesen azonos elbírálás alá estek. Ők a »magyarok«, akiknek kivételét a magyar államnak jogában volt megtiltania.”

A történettudósok meglepően egységesen nyilvánítottak véleményt a XI–XII. század etnikai viszonyairól. Magyarának számított mindenki, aki a magyar király uralma alatt él, s őket szabad vagy szolgai státusuktól, illetve vagyoni helyzetüktől függetlenül alattvalói mivoltuk tette közösséggé. „A XII. század végével bezárólag a nemzet, illetve a nemzet létét jelző elemek

nincsenek jelen Magyarországon.”

A XIII. század elején, II. András trónra jutásakor a magyar társadalom felső rétegeire rászakadt a német uralom – amennyiben a „meráni” királynő kiterjedt rokonsága és klientúrája számos főméltóság birtokosa lett – a sérelmet szenvedett, tehát javadalmaktól eső (nem kis mértékben egyébként szintén idegen gyökerű) főurak a velük szembeni hatalmi ellentétet etnikai síkra terelték. A bárók – a korábbi alattvalói minőségből kinőve – ekkor már rendelkeztek akkora erővel, hogy követeléseiket a propaganda köntösébe öltöztették, ez fejeződött ki mind a keresztény magyarok gesztájának, mind Anonymus regényének lapjain. „Ezek szerzői más helyzetekre is alkalmazható módon fogalmazták meg az idegenellenesség (xenofóbia) sztereotípiáit, amelyek befészkeltek magukat az érintettek, a hatalom közelében forgolódók tudatába, felerősítette etnikai (nemzeti) öntudatukat, erősítette a hajlamot etnikumuk (valójában saját) képességeik, erejük túlbecsülésére. Védelmet jelentett idegenekkel szemben, ha a szükség úgy hozta, és támadásban is használhatónak bizonyult, eszköznek számított a szupremácia kifejezésére. A világot, illetve annak megítélését új nézőponttal gazdagította – Szűcs Jenő szavait használva – a »nemzeti látószöggel«. [...] Az izmaeliták és a zsidók kérdése a XI. századi törvényekben mint vallási probléma szerepelt, s mint ilyen nem része az etnikai tudat kiformalódásának. Amint azonban II. András új gazdaságpolitikára állt át, amely szerint a jövedelemforrásokat izmaelitáknak (böszörményeknek) és/vagy zsidóknak adta bérbe, ezek szereplése politikai felhangot kapott, és – ugyanúgy, mint a »merániak« iránti kedvezés – érdekeket sértett. Mivel a bérleti rendszer a sógazdaságra is kiterjedt, a II. Andrással szemben elégedetlen előkelők köre az egy háziakat is átfogta, akik korábban nagy kiváltságokat élveztek a királyi sógazdaságban.”

Az 1222. évi Aranybulla bizonyos cikkelyei a magyar uralkodó elit idegenellenességéről tanúskodnak, így a 11. cikkely „Ha vendégek, tudniillik rendes emberek jönnek az országba, őket az ország tanácsa nélkül méltóságokra ne emeljék”. Ugyanez a törvény 19. cikkelye megerősíti a „közönséges” (azaz nem „rendes”, tehát előkelő, vagyis országos tisztségre számot tartható) jövevények vendégszabadságát a korábban adományozottakhoz hasonlóan. A 26. cikkely elrendeli, hogy „az országban kívülre birtokot ne adományozzanak, ha egyes birtokokat elajándékoztak vagy eladtak, akkor azokat adják vissza az ország népének, hogy kiváltsák”. Az idegenellenesség tehát csakis az uralkodó elit bizonyos köreit járta át, és nem hatolt le a paraszti társadalomig. „Deér József helyesen mutatott rá arra, hogy Magyarországon az Aranybulla tartalmaz először idegenellenes intézkedéseket.” Megtiltotta azt is, hogy a pénzügyi, a só- és a vámtisztek izmaeliták és zsidók legyenek. (Más kérdés persze, hogy e cikkelyeket az uralkodó nem különösebben vette figyelembe.)

A magyar nemzet, mint az uralkodóval szemben álló önálló akarat jelent meg a társadalom felső rétegeiben. A közös múlt ápolása pedig a nemzeti összetartozás tudatának történeti gyökereit szolgáltatta. A csodaszarvasmonda sem az ismeretlen krónikaszerző, sem pedig Anonymus tollhegyére nem kerülhetett a XIII. század eleji Magyarországon, „mert – eredetmonda lévén – csak a magyar nép, méghozzá a nomád felfogás szerinti magyar nép etnogenezisét adta, a Hétmagyar törzsszövetséggel azonos magyar népet, amely egy történelmileg adott korszakra volt jellemző, s amelybe a magyarokon kívül az onogurok, az alánok és a bolgárok is beleértődtek. Ezek a népnevek azonban a XIII. századra korszerűtlenné váltak, elvesztették jelenre vonatkozó valóságtartalmukat (az onogurból pl. hun lett). Másrészt azért sem, mert nem nevezett meg olyan elődö(ke)t, aki(k) a dicső múlt bizonyítottan legitimáló, széltében

ismert személye(i) lett(ek) volna, aki(k)re nem titkolt büszkeséggel és jóleső érzéssel lehetett volna felnézni. Harmadrészt a monda olyan elemeket tartalmazott (totemisztikus mozzanat, nőrablás), amely ellene mondott a keresztény felfogásnak, s így ekkor még nem volt vállalható az írásbeli megörökítés számára. Hogy Anonymus egyértelműen elhatárolódott ettől a mondai őskereséstől, művének előszava vitán felül állóan igazolja: »Illetlen és méltatlan dolognak gondolnám, hogy Magyarország kiváló nemzete eredetét, hősi cselekedeteit a parasztok csalfa történeteiből vagy az igricek fecsegő énekeiből mintegy álmokképekben ismerje meg«. Az 'illetlen', 'méltatlan' és 'csalfa' jelzők a csodaszarvasmondára vonatkoznak [amelyet majd, az idők változásával Kézai Simon emel be a magyarság genealógiájába – a szerk]. Horváth János e gondolatot továbbvive arra mutatott rá: mivel Anonymus szerint a magyarok eredetéről nem írott források, hanem csak »hamis« szóbeli tradíciók számolnak be, ez az eredetmonda nem szerepelhetett az Anonymus előtti krónikairadalomban. S mivel a névtelen jegyző nem írta le, semmi közösséget nem vállalt vele.

Anonymus írói öntudattal telve ekként folytatta szövegét: »Inkább az írások biztos híradásából és a történetírás egyértelmű magyarázatából jusson illő módon tudomására a történetek igazsága. Áldott ekképp Hungária, / Adományok osztályosa, / Hisz örvendhet óraszám / Deákja ajándékán. / Elbeszéli ugyanis nekünk alább királyai és nemesei származását«. Világosan kitetszik innen, hogy az író maga vélte úgy: ő ajándékozta meg a nemzetet annak eredetével. A névtelen jegyző tehát nem egy, a saját korában a magyarok körében nem is létező Attila- vagy hun-mondát jegyzett le (a magyarrá vált néprészek közül mindössze a székeleyek rendelkeztek Attila-hagyománnyal), hanem egy, maga konstruálta eredetmondát adományozott a magyar nemzetnek. Ez sem saját találmánya volt persze, hanem eléggé jól megállapítható módon azok a nyugati krónikások hozták el Magyarországra, akik a harmadik kereszties hadjárat kapcsán megfordultak itt. A XII. század végéről való Nibelung-ének már olykor Magyarországnak nevezte a hunok országát, s egyelőre még lokalizálatlanul felbukkant itt Attila vára. Két nyugati írástudó a 1189. évről szólva immár Budát (Óbudát) nevezte Czilnburgnak, illetve Attila városának. Anonymus – árulkodó módon – megemlíttette a magyar Budavár név mellett a német Ecilburg nevet, amely azonos Attila városával, ahol Attila király palotái álltak. [...] Anonymus ebből a gondolati magból alkotta meg a magyar nemzet történeti tradícióját, megtéve Attilát az Árpádok ősvévé. A dinasztianak tehát dicső elődöt adott, olyant, akire fel lehetett nézni. [...] Ügyes ötlettel Attilát Szkítia földjéről eredeztette, így megnyílt számára a lehetőség, hogy Attila jogán bekebelezhesse a magyarok történetébe a szkíták históriáját, akikről tekintélyes középkori alkotások (Exordia Scythica, Regino) írtak imponáló dolgokat (idegen hatalom soha nem győzte le őket, ők viszont elbántak Darius, Cyrus és Nagy Sándor hadaival); ezeknek híradásaiból Anonymus bőven merített. A magyarokkal azonosnak tekintett szkíták ősiségét és kiválóságát immár »az írások biztos híradása és a történetírás egyértelmű magyarázata« bizonyította. Anonymusnál tehát 1210 táján készen állt az a történeti modell, amely dicső, pogánysága ellenére is vállalható őssel, Attilával adományozta meg az Árpádok dinasztiaját s Attilán keresztül a szkítákkal a magyar nemzetet. [...] »Mai utódaikat látva megbizonyosodhatunk népük kemény voltáról«, illetve »az íj és nyíl használatában felülmúlták a világ minden népét, miként erről utódaikra pillantva meggyőződhetek».

Az idegenekkel szembeni magunkra ismerés, valamint a közös eredet mellett a nemzet alakulásának fontos eleme az állami keret. „Aligha véletlen, hogy Anonymus műve több helyén hangoztatta azt, hogy a Kárpát-medencét elfoglaló magyarok rögvest kitűzték, illetve

megállapították az ország határait. [...] A magyar fogalma tehát a legszorosabban kapcsolódik Anonymusnál a magyar állam meglétéhez. A XIII. század folyamán két további mozzanat, illetve jelkép erősítette ezt a képzetet. Az egyik a szent királyok nemzetsége kultuszának kialakulása. Az alapvetés itt is Anonymus nevéhez kapcsolható. A turulmonda leírása során jegyezte meg, hogy Emese fiát »azért hívták Álmosnak, azaz szentnek, mivel utódaitól szent királyok és hercegek születtek majdan«. László 1192. évi szentté avatását követően alig másfél évtizednek kellett csak eltelnie ahhoz, hogy a névtelen jegyző már – nem kis elmeéllel – az Álmostól eredt dinasztiát a szent királyokkal és hercegekkel jellemezze. Mint Klaniczay Gábor írja: »A szent királyok kultusza sajátos középkori lelemény... A középkorban uralkodók is a szentség rangjára emelkednek s így a vallási tekintélynek ezt a formáját is világi céljaik szolgálatába állítják, az uralom szakrális támaszaihoz illesztik«. [...] A szent királyok kultusza tehát integratív tényező volt, az ország alattvalói lojalitásának jogossága és biztosítéka a vallásos legitimációt, szentesítést nyert uralkodói hatalom iránt. [...] A másik fejlemény a korona szentségének kialakulása. Szerte Európában megfigyelhető a koronához kapcsolódó jogi nézetek kifermálódása, amely ilyenképpen nem tekinthető magyar sajátosságnak. Bertényi Iván szavai szerint »az uralkodó személyéről fokozatosan a koronára helyeződik át a hangsúly, a hűség is a koronának kezd kijárni. Már a XII. században úgy tekintik az ország koronáját, mint amelynek saját jogai vannak, amelyeket a király köteles épségben tartani... Franciaországban egy 1190-i oklevélben kimondják, hogy Amiens nem idegeníthető el a koronától. A XIV. században a korona már nemcsak az uralkodás jelvénye, hanem a hűbéri szétaprózottsággal szemben a francia államegységet is jelenti«. Magyarországon a XI–XII. században a korona »még csak a királyi méltóság, a főhatalom jelvényeként szerepel«, a király és a korona szorosan összetartozik. Az európai fejlődésnek megfelelően azonban már a XIII. században megfigyelhetővé válik Magyarországon is az a szemlélet, amely a »korona jogát elválasztja az éppen uralkodó király jogától«. A XIII. századtól kezdve Magyarországon egyre gyakrabban emlegetik a Szent Koronát. A hűség és a lojalitás tárgya is a Szent Korona lett, ami erősítette az Anonymusnál megfogalmazott államnemzeti koncepciót. Magyarország minden lakója egyszerre mind a Szent Korona alattvalója.»

A Magyarországon a XIII. században létrejött nemzetfogalom – noha annak kialakulása a királynégylkossáig is felcsapó idegengyűlölettől sem független – alapvetően nem kirekesztő volt, hanem befogadó, nyelvre, szokásokra, eredetre való tekintet nélkül. „Ebben szerepet játszhatott egyrészt az a történeti mélyrétegekbe (a sztyeppe-i időszakra) visszanyúló hagyomány, amely a magyar népet sem csupán mint a magyarul beszélők közösségét határozta meg, hanem a magyar nomádállami keret részeseit, másrészt hatott erre a keresztény univerzalizmus, harmadrészt pedig érvényesült az a – középkorban uralkodónak mondható – szemlélet, amely a nemzet kiterjedését társadalmi szempontok alapján nem korlátozta. A magyar nemzet mint fogalom, mint eszme úgy indult tehát útjára, hogy állami egységre vonatkozott, Magyarország, a Magyar Királyság minden alattvalójára, lakosára kiterjedt. Ez megfelelt annak a kiinduló fejlődési fázisnak, amely a klasszikusként minősíthető francia nemzeti fejlődést jellemezte. [...] A magyar nemzet alapvetését a XIII. század első évtizedében a keresztény magyarok gesztájának ismeretlen szerzője és döntően Anonymus végezte el. Az előzőnél az idegengyűlölet, az utóbbinál a xenofóbia mellett a történeti tradíció és az állami keret szolgálta a nemzeti együvé tartozás kifejezésre juttatását. Mindezen vonatkozásokban a XIII. század folyamán továbbépült a nemzet tudati építménye, amelyhez az 1270-es évektől a haza fogalma járult. Aligha véletlen, hogy mind a keresztény magyarok gesztájának írója, mind Anonymus egyetemi tanulmányait Franciaországban

folytatták, s a már korábban számba vett elemeken (a regényes geszta műfaján, toposzokon, római jogi ismereteken stb.) kívül onnan hozták haza a nemzettudat konstrukcióját is.”

A névtelen jegyző tollán életre kelő eszmék alapján mindenki része annak „a nemzetnek, aki Magyarországon él, és lojális a vezető réteg iránt, elismeri a magyar uralkodók és előkelők hatalmát. Tipikusan államnemzeti koncepció ez, amelyik a sok elemből összetevődő középkori Franciaországból ténylegesen nemzetállamot csinált. Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy magyar földön a nemzeti gondolat szintén államnemzeti [nem pedig nyelvnemzeti – a szerk.] alapokon indult el.” (Kristó Gyula: *A magyar nemzet megszületése*, Szeged, 1997)

BL

A magyar nemzetellenesség születése

A XIII. században Európa valósággal fortyogó kohójából kicsordulva egymás után szilárdultak meg a nemzetképzetek. Az eredetgondolat, valamely ősi – már az antikvitás színpadán is diadalmasan fellépett – nép előkelőségének, dicsőségének, harciasságának „tudományos” hozzákapcsolása a saját nemzethez, s nem kevésbé az ezáltal bizonyított „történelmi jog” a földre, a hazára: írástudók több generációját foglalkoztatta úgy 1200 óta. A Trója-monda kisajátításáért angolok, walesi brit-kelták, franciák, németek, norvégok, némely olasz városi nációk versengtek, hogy végül is elég egyértelműen a franciák kerüljenek ki győztesen közülük. Az etimológiai elmeél köszörülése sem maradhatott el: a dánok a görög danaidákhoz nyúltak, a lengyel Kadlubek pedig a Gracchusokat tette meg Krakó (Cracus) alapító atyáinak. A magyaroknak a hunok jutottak, mert ezt adta nekik a korabeli európai „értelmiség”. Bizonyos értelemben „antiknak” lehetett tekinteni őket, dicsőségükhöz, hódításaikhoz kétség sem fért, és „logikus” módon kapcsolódtak a magyarsághoz, egyszersmind a Pannóniára formált „történelmi joghoz”. Ezen „ősökre” épülve az európai minták alapján létrejöhettek hát a magyar nemzet is a XIII. század elején. A kor követelményeinek megfelelő, haladó konstrukció P. mesternek, Anonymusnak köszönhető, aki – III. Béla jóvoltából – egy franciaországi egyetememen tanult.

Nyilvánvaló, hogy a modern, intézményesített nemzet megszűnik pozitív, haladó fogalomnak lenni, ha azt egy – és csakis egy – párt sajátítja ki ideológiai célból, teljesen kizárva az arról való gondolkodás és az arról gondolkodók sokszínűségét. De mikor született meg Magyarországon a nemzetellenes politikai magatartás? Ugyanis a magyar nemzet mint fogalom, mint eszme úgy indult útjára a XIII. században, hogy állami egységre vonatkozott, Magyarország, a Magyar Királyság minden alattvalójára, lakosára kiterjedt. „Ez megfelelt annak a kiinduló fejlődési fázisnak, amely a klasszikusként minősíthető francia nemzeti fejlődést jellemezte – mutatott rá Kristó Gyula *A magyar nemzet megszületése* című könyvében (amelyből a további idézetek is

szerepelnek). – A merev korai feudális, keresztény történet szemlélet radikális szétfeszítését Kézai Simon mester végezte el. [...] Valósággal kicédulázta az Anonymus gesztájában található hun vonatkozású adatokat.”

A XIV. századi krónikakompozícióban már megingathatatlanul ott állt Kézai hun-története, amelyet azután változatlan formában átvettek a későbbi történetírások. Lassanként a mindennapi tudatba is beszivárgott a magyar–hun azonosság. A Névtelen Minorita 1355. évi, a magyarok Zürich környéki hadakozásáról szóló tudósításában pl. rendre „Hungari” alakban szerepelnek eleink, mígnem ennek szinonimájaként felbukkan „Huni” szó. Thuróczy János krónikájának augsburgi kiadásában Mátyás mint második Attila jön elő. „Joggal írta Mályusz Elemér: »Attila valamennyi világgraszoló tetteivel magyar nemzeti hőssé lett, világbirodalma pedig nemzeti ábrándok nagyra növelője. Korábban [Anonymusnál – a szerk.] csak a szkíták harciassága és katonai rátermettsége volt a nemzeti büszkeség élesztője, Kézai után egy gazdagon színezett történeti egyéniség lett az a mintakép, akihez hasonlónak válni csábító feladatnak tűnhetett«. Szűcs Jenő szerint utóbb »a hun történetben rejlő sokféle tudati elem, maga az egész gondolatrendszer... a nemesi közgondolkodás közkincsévé vált«, Werbőczy munkássága pedig évszázadokra szólóan bevészte a magyar múlt ezen szép, de fiktív fejezetét egy nép tudatába. Szempontunkból annak hangoztatása bír különös jelentőséggel, hogy a nemzetképződés egyik döntő elemének tekinthető közös múlt alapjainak lerakása és teherhordó falainak felhúzása nagy vonalaiban már a XIII. század elején – gyakorlatilag előzmények nélkül – megtörtént, Kézai jóvoltából a XIII. század végén az építmény megerősített, elnyerte boltozatát, a későbbi évszázadok pedig elvégezték annak felöltöztetését, s afféle szakrális helyként, különös becsben álló múzeumként működtették a magyarság számára. A valós történeti adatok nélkül megteremtett, koholt közös múlt a nemzeti együvé tartozás jelentékeny kohéziós erejeként szolgált.”

Anonymusnál egy határozott államnemzeti koncepció körvonalai látszanak kibontakozni. Nagy gondot fordított arra, hogy a nem magyar származásúakat csatlakoztassa, beolvasztassa a magyarságba. A legközismertebb esete ennek a kun vezérek önkéntes meghódolása Álmos fejedelem előtt, akik feleségeikkel, fiaikkal és nagy sokasággal a magyarokkal együtt vonultak a Kárpát-medencébe. Az oroszok közül is sokan Álmos fejedelemhez csatlakoztak, és vele jöttek Pannóniába. Utódaik a mai napig itt laknak szerte az országban. Vagy: uruk, Gyalu fejedelem halála láttán Erdély lakosai önként nyújtották jobbukat, és urukká választották Horka apját, Tétényt. „Győry János éles szemmel figyelt fel arra, hogy »Anonymusnál a magyar föld mintha már az egy nyelvet beszélők s a közös történeti tudat és azonos érzület országa lenne«. Ez a nyelv persze a magyar, a közös történeti tudat és az azonos érzület a magyar múltéhoz kapcsolódik, de ebből az összetartozás-tudatból egyetlen idegen sincs kirekesztve, hiszen valójában ők is vagy már magyarok, vagy úton vannak afelé, hogy magyarrá váljanak. [...] Nagyon fontos hangoztatni, hogy magyar földön a nemzeti gondolat államnemzeti alapokon indult el.”

Anonymus gesztájának szövege, amelyet Kézai Simon még használt a XIII. század vége felé, hamarosan eltűnt, csak 1666-ban bukkant fel újra, majd 1746-ban adták ki első ízben. Egészen bizonyos, hogy a későbbi történeti és jogi irodalom érzékelte volna azt a különbséget, amely a két nemzeti elképzelés között meghúzódik. Míg azonban P. mester gesztája évszázadokra csipkerózsa-álmát aludta, Magyarországon fokozódott az idegen etnikumok uralkodói kiváltságokban részesítése, így a székesfehérvári „latinoké” (főképp vallonoké), 1201-ben a pataki (még pontosabban: olaszi) vendégeké, 1206-ban az erdélyi Krakkóba, Igenbe és Romoszba

betelepülő szászoké. 1224-ben azután a II. András kiadta az Andreamot, az első, tömbben élő idegen etnikum kiváltságlevelét. A szász telepeket eladdig nem csupán a királyi ispánságok választották el egymástól, hanem a közjük ékelődő magyar és székely falvak. Szétszórtan, megbontott területtel a szászág beolvadásra ítéltetett, nem úgy az Andream kibocsátása után, amely kivonta köréből a tőlük eltérő népcsoportokat, az általa lakott területet egységes tömbbé tette, megszüntetve felette a vármegyék hatáskörét, egyetlen ispánság alá rendelte, terheit és kiváltságait egyetemlegesen megállapítva egyetlen népelemmé fogva össze. Gondoljuk el eme rendelet társadalmi hatását, mindössze tizenegy évvel azt követően, hogy az idegengyűlölet lángja odáig csapott fel, hogy még a király „meráni” feleségét is meggyilkolták! Az uralkodói intézkedések a XIII. század folyamán a székely és a kun etnikumot is kivételes helyzetbe juttatták, és az összetelepülésüket támogató kedvezményeket az ebben a korban már nagyobb számban megjelenő románoknak is felajánlották, ők azonban legelőváltó pásztoréletmódjuk miatt nem tudtak élni e lehetőséggel.

Ebben az etnikai feszültségekkel terhelt korban a magyar – és a XII. század derekáig magyarrá vált idegen eredetű – előkelők számára nem Anonymus, hanem Kézai szállította a megfelelő nemzeti ideológiát. „Ha Anonymus felfogását államnemzetinek neveztük, amely a Magyar Királyság minden lojális alattvalóját magában foglalta, akkor Kézaiét nyelv nemzetinek (vagy még inkább fajnemzetinek) kell mondanunk, mivel ez csak azokat ölelte fel, akik ősidőktől fogva tisztán magyar származásúak. Szűcs Jenő két ízben is azt hangoztatta, hogy a magyarokat a »vérközösség« kapcsolja egybe, illetve hogy Kézai elmélete »konok módon érvényesített vérségi teória«. Úgy gondolom, a helyzet még ennél is súlyosabb: szélsőségesen túlhajtott, már-már faji jellegű etnikai alapállásáról van szó. Kézai két ellentétes kategóriája a tiszta Magyarország és a keverék vagy korcs népesség. Az előző kifejezés kétszer, az utóbbi háromszor fordul elő gesztájában. [...] Kézai mindjárt műve elején világosan szembeállítja egymással a két fogalmat. Így ír: Székítiának »108 tartománya van azon 108 nemzetség miatt, amelyekre hajdan Hunor és Magyar fiai osztották fel, amikor Székítiába behatoltak. A tiszta Magyarországnak 108 nemzetsége van és nem több. A többiek pedig, akik hozzájuk csatlakoztak, jövevények vagy foglyoktól származnak, mivel Hunortól és Magyartól a meótiszi ingoványban 108 nemzetség eredt bármiféle keveredés nélkül«. A tiszta Magyarország második előfordulásakor is ugyanerről értesülünk: »108 nemzetségből és nem többől áll.« A »keveredés« második előfordulása sem hagy kétséget valóságos értelméről. E helyütt Kézai arról írt, hogy Attilának a görög császár leányától született fiát, Csabát a hunok nemessége megvetette, s azt mondták Csabáról, hogy »nem igazi fia Székítiának, hanem idegen náció keveréke«. Végezetül Kézai elmondja: bizonyos felfogás szerint Vazul fiai egy Tátony nembeli leánytól és nem törvényes házasságból származnak, és ilyen keveredés miatt nyertek a Tátonyok nemességet.»

Kézai munkájának egész szerkezete erre a koncepcióra épül. A hun- és magyar történet, a tiszta Magyarország históriája után a keverék, az idegen népség története következik. A szerző szerint a *hun-magyarok igazi vagy tiszta nemzete az ősidőktől kezdve egészen a jelenig intakt* (vagy legalábbis többé-kevésbé érintetlen) *eredetközösséget képvisel*, s magának a *történelemnek* legfőbb szemléleti keretét képezi, hiszen *e tiszta nép az ősidők óta zárt vérközösséget alkotott*. Kézai víziója szerint a fő kohéziós erő a *tiszta magyarság*, azaz az *eredet tisztasága, a kevertségtől való mentessége*. Kézai szerint az a magyar, aki a mondai ősidőktől... levezetett eredetközösség tagja és az ősidőktől fogva a hun időkön át azonos nyelvet beszél.

„A középkorban nem tekinthető általánosnak az az elmélet, amely a nemzetet a nemesség

tagjaira korlátozta (bár voltak erre kísérletek), de ezzel párhuzamosan fejlődött a minden ember közösségéről vallott nézet, akiket nyelv, eredet, államhoz tartozás, szokás kapcsol össze, vagyis a népet nem lehet kirekeszteni a nemzetből. El kell fogadnunk: Kézainál – társadalmi állásra való tekintet nélkül – mindenki magyar, aki közös anyától és apától származott le, valamint magyarul beszél. Az eredetközösség és a nyelv azonossága teszi a magyart magyarrá. Ez a *nyelvnemzeti* koncepció azzal a Kézai-féle kirekesztő magatartással vált szinte *fajnemzeti* elvvé, hogy akiknek nem ez az eredetük, illetve akik más nyelvet beszélnek, azok keverékek, korcsok. Kézai tehát – szemben Anonymusszal – nem Magyarország valamennyi lojális alattvalóját tekinti magyarnak, hanem Hunor és Magyar valamennyi – ősei nyelvét beszélő – leszármazottját. Az, hogy a későbbi évszázadokban nem az anonymusi (az országterület lakosságát magában foglaló) államnemzeti, hanem a Kézai-féle (az ország lakóinak jelentős részét kirekesztő) *nyelvnemzeti* koncepció terjedt el, nem utolsó sorban azon múlt, hogy – megint csak szemben Anonymusszal – Kézai munkája nem lappangott évszázadokig, hanem fennmaradt, beépült a későbbi krónikákba, betagozódott a magyar jogba, s mint ilyen, maga is történeti elvvé és érvvé, tehát jogforrássá válva, a *nyelvnemzeti* koncepció elterjesztését szolgálta."

BL

Dull Ernő: Kis magyar

De jó is ez a Facebook, a nevesített tacepao. Az ötvenhat esztendőös bölcsész nő megoszthatja rajta a véleményét, nevezetesen milyen bátrak is voltak a mi könnyűzenészeink a hetvenes, nyolcvanas években, ők aztán kimondták az igazságot, amíg mások (így ő is) hallgattak.

Mit is mondott ki pl. Bródy János vagy Szörényi Levente, amiért 1981-ben SZOT-díjjal, 2000-ben pedig Kossuth-díjjal is jutalmazták őket, hogy „csavard fel a szőnyeget”? Vagy „ha én zászló lennék, soha sem lobognék”? Netalántán: „mondd, te kit választanál?” Egy ötvenhat esztendőös bölcsész nőnek hallania kellett a „három T-ről” (támogat–tűr–tilt), a Kádár-kori kultúrpolitika arany szabályáról. A popzene, utat jelentvén a fiatalsághoz természetesen a támogatott kategóriába tartozott, amint azt nem csak a SZOT-díj mutatja, hanem hogy ezek a bátor legények a szocialista rendszer legjobban kereső rétegébe kerülhettek. Ők tehát bátran kimondhatták volna azt is, amit a középkorostály kedvence, Hofi Géza – csak hát ehhez már valódi tehetségre lett volna szükség.

Természetesen a „nemzeti” propaganda intenzíven sugározza, hogy e „bátraknak” mekkora szerepük volt a rendszerváltásban, mutatis mutandis ez ellen ők legnagyobb szerénységük ellenére sem tiltakoznak. Pedig e generációnak a tiltakozás a sajátossága. A beat-zene az angolszász országokból importált műfaj, ott is a lázadás kifejezését tekintette fő céljának, csak éppen nem a

szocializmus, hanem a fogyasztói társadalom ellen. Globális, korosztályos lázadásról volt szó tehát, s milyen érdekes, hogy e nonkonformistáknak tűnő ifjak igen hamar belesimultak az általuk bírált rendszerekbe, mondjuk, Angliában a lovagi címet, nálunk a SZOT-díjat elfogadva. Nem, túl azon, hogy semmit sem kockáztattak, a legkevésbé sem e „bátrak” készítették elő szellemileg a rendszerváltást.

Persze aligha forgatták a Bölcsészkaron Liska Tibor *Ökonosztázát* vagy Kornay János *Hiányát*, amelyek a szocializmus mint rendszer par excellence működésképtelenségét mondták ki és elemezték – nem csak „bátran”, hanem – tudományos alapossággal. De ismerni kellett Konrád György és Szelényi Iván nevét, akik a szociológia tárgykörében mondtak ítéletet a rendszer felett *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvükben. Mindketten szilenciumot kaptak, Szelényi emigrált is. Közkezen forogtak ellenben Hankiss Elemér *Társadalmi csapdák* és *Diagnózisok* című opusai, valóságos kisenciklopédiát kínálva azoknak, akik majd a rendszerváltást megvalósítják.

Ha én bölcsész lennék, a kimondott szóról mindenek előtt Illyés Gyulára asszociálnék, aki 1950-ben megírta legjobb versét az *Egy mondat a zsarnokságról*, és nem tudnám kellőképpen méltatni Pilinszky Jánost, akinek az egész életműve a diktatúra elleni kiáltás a kereszténység nevében. Weöres Sándor sem véletlenül fordult a gyermekversek felé, amint Nagy László is belerokkant a kor kínált légszomjába, Fejes Endre, Csóri Sándor és Csurka István is minduntalan átlépték a „tűrt” és a „tiltott” határát.

Jutna is eszembe, ha én bölcsész lennék, Esterházy Péter *Kis magyar pornográfiája* 1984-ből – abból az időből, amikor is a Szörényi–Bródy féle *István a király* elindult a „diadalútján” –, hogy, aszongya:

„Élt egyszer egy rendőr. Ez a rendőr egyszer, volt rá oka, megcsókolta a gumibotját. Az önök első gondolata talán a kétség: – Mi?! Hogy ez?! A mi rendünk őrei esetében?”

De hát miért is ne? – ez volna szicsászos kontrakérdésünk. Mert hát vegyük tudomásul, rendőrségünk nem halmaza, nem is gyűjtőmedencéje a nem teljes embereknek... Mert milyen foglalkozás ez? Ha daliás is, időt rabló és veszélyes szintűgy, nem csoda hát, hogy ez kedvez a nőtlenek, illetve a hajadonok arányszámának.

Mi marad így más hátra, mint keresni az alkalmas alkalmat, tűzön-vízen át, nem áthágva természetesen a munkaköri előírásokat! Ez oda vezet, hogy a lelki balanszot és a természetes életbeállítottságot, a szeretet elemi mozdulatait megtalálni esély kínálódik. – Akit állított már meg e hazában rosszkedvű, mogorva, túlspannolt, frusztrált rendőr, tudja, ez nem kevés, és ez nem kevés.”

Ballai László: Irgalom nélkül – ezer éve

Siegfried Fischer-Fabian *A német cészárok* című könyvének egyik sommás bekezdése szerint: „II. Konrád a józan politikai megfontolások terén még elődjénél is többre merészkedett [...] hajlandó volt még területi engedményekre is. [...] Miután nem sikerült a magyarokat erőszakkal megtörnie, megvásárolta tőlük a békét, átengedte nekik a Duna két partja melletti területeket Pozsony mellett, s miután erről az oldalról sem fenyegette többé veszély, teljes erejével megindulhatott Lengyelország ellen. Lemondani a birodalomhoz tartozó területekről szégyenteljes cselekedetnek számított, és néhányan területvesztőnek nevezték emiatt, de ez Konrádot egy cseppet sem zavarta, ha a mérleg egyezett, és a mérleget minden esetben kiegyenlítette az a tény, hogy nem kellett alattvalóinak vérért elpazarolnia.”

I. Ottó legnagyobb győzelme dacára, amelyet 955-ben Augsburgnál aratott, ezzel megteremtve országa egységét és biztonságát, még hetven évvel később is ott lebeghetett Németországban a magyarok rabló hadjáratainak félelmetes híre. Holott már Géza fejedelem (970?–997) következetesen a béke útját kereste a németekkel, a 973-as, a kelet-európai területek keresztény térítését programjául kitűző quedlinburgi birodalmi gyűlésen tizenkét főemberrel képviseltette magát, meg is indult Géza ország részében a missziós tevékenység, igaz, a 980-as években megtorpant, sőt, a passauai püspök arról panaszkodott, hogy a „barbárok” egyházmegyéjének keleti részét sűrűn pusztítják. E „barbárok” csakis a magyarok lehettek, ám e határincidensek, prédálások magára a birodalomra nem jelenthettek komoly fenyegetést, hiszen az katonai válaszcsapást eredményezett volna.

974-től a nyugati források több mint húsz esztendőn át nem szólnak a Kárpát-medence latin rítusú kereszténységéről, azonban az I. (Szent) István (997–1038) kori magyar–német viszonyt Kristó Gyula „különlegesként” aposztrofálta II. Konrád (1024–1039) fellépéséig. III. Ottó császár (983–1002) nem törekedett hódításokra, hanem egy egységes keresztény birodalom létrehozásán fáradozott, amely – legalábbis kezdetben – szuverén államokat tömörített volna. Neki és II. Szilveszter pápának köszönhető, hogy Magyarország független, nagyhatalmak által elismert és garantált királyság lett, illetve hogy önálló egyháztartomány létesült benne. Az ottói ideának azonban a császár korai halála véget vetett. Utóda, II. Henrik (1002–1024), István sógora nem a császárság eszméjére, hanem Németországra összpontosított. Mivel birodalmára súlyos veszélyt jelentett az önállósulni törekvő Vitéz Boleszláv lengyel fejedelem, kis megszakítással másfél évtizedig (1003–1018 között) hadakozott vele, és a birodalomtól keletre fekvő szláv területek meghódítására tört. Ugyanakkor Istvánnak a legnehezebb évtizedekben, amikor súlyos harcokat vívott a kárpát-medencei magyar törzsi államokkal – hogy sorra legyőzze és alávesse azokat – nem kellett a német expanzió veszélyével szembenéznie. II. Henrik huszonkét éves országglása alatt a német „beavatkozás” abban nyilvánult meg, hogy – ha kisebb számban is, mint Gizella kíséretében – újabb német lovagok és papok érkeztek az országba elősegítendő az istváni vár- és egyházmegyei szervezet kiépítését. Ha módjában állt, István is nyújtott némi segítséget II. Henriknek. 1003-1004-ben Henrik testvéröccse, Brúnó csatlakozott a német király elleni lázadáshoz, és előbb Vitéz Boleszláv lengyel fejedelemhez, majd – a kortárs Adalbold tudósítása szerint – nem találva ott vigaszt „nővérehez, a magyar királynéhoz [Gizellához] menekült, s önvizsgálatot tartva annak közbenjárásáért könyörgött”. Merseburgi Thietmar szerint „magyar követek vezették a király [II. Henrik] elé fivérét, Brúnó urat, akit – miután kegyelmet adott neki – irgalmasan fogadott”. A testvérek közötti magyar közvetítés eredményeképpen Henrik nem csupán kibékült öccsével, de 1006-ban augsburgi püspökké tette őt. István az 1010-es években a németek oldalán bekapcsolódott az elhúzódó német–lengyel harcokba is. Boleszláv az ország

északnyugati határán magyar területet is elfoglalt, ahonnan azonban véres fejvel kellett visszavonulnia. A magyar-német kapcsolatok intenzitását mutatja, hogy 1007-ben Anasztáz (más nevén Aserik), a magyarok érseke (bizonytalansággal esztergomi érsek), aláíróként szerepelt a frankfurti zsinatnak a bambergi püspökség alapításáról szóló oklevélen. A nevek sorrendjéből egyértelmű, hogy Anasztáz a német király és főpapjai a birodalmi egyháztól független főpapként ismerték el. Ugyanez a személy – csak hogy ezúttal Aserik néven, de szintén a magyarok érseke titulussal – 1012-ben részt vett a bambergi székesegyház oltárainak felszentelésén. Bambergben István királynak utóbb némi kultusza alakult ki, sőt a székesegyház egyik – évszázadokkal későbbi – lovas szobra a helyi hagyomány szerint őt ábrázolja.

A II. Henrik után trónra lépő száli frank II. Konrádot tehát Magyarország felől nem fenyegette veszély. A német uralkodó mindenestre visszatért a Római Birodalom felújításának koncepciójához, de azt immár nem önálló államok önkéntes föderációjaként képzelte el, hanem erőszakos hódítás révén a dominanciája alá kényszerítve. A nagyobbik István-legenda szerint „megtörte a béke nyugalmát”. Konrád 1026-ban megbuktatta Velencében Orseolo Ottó dózsét, István sógorát (aki egyébként a legkevésbé sem olaszos Ottó nevet a korábbi német császárok iránti tiszteletből vette fel). A dózse fia, Péter, István unokaöccse Magyarországon talált menedékre. Konrád (1027-től császár) ez idő tájt német-bizánci szövetség megkötésén fáradozott, amiért is Werner strasbourgi püspököt, zarándoknak álcázva követségbe küldte Konstantinápolyba. István azonban átlátott a szitán, s mivel komolyan tartott egy német-görög összefogástól, nem engedte át országán a főpapot. Konrád 1027-ben Dél-Itáliában hódoltatott, 1028-ban talán a csehekkel harcolt, 1029-ben pedig felújította a háborút Lengyelországgal. Nem sokat váratott magára a Magyarország elleni támadása sem. 1030-at megelőzően Konrádnak „már hosszabb idő óta ellentétei támadtak Istvánnal, a magyarok királyával” – írta Reichenauai Hermann. „Számos viszály keletkezett a pannóniai nép és a bajorok között, de a bajorok hibájából – számolt be Wipo, II. Konrád krónikása is a magyar-német viszony megromlásáról –, úgyhogy István, a magyarok királya számos betörést és fosztogatást követett el a Noricumbeliek, azaz a bajorok országában.” A viszály oka azonban homályban maradt. István betörései szolgáltatták a casus bellit az 1030-ban Magyarországra hódoltatását célzó hadjáratra, amelynek eredményéről eltérően számoltak be a források. „A császár a folyóktól és erdőktől olyannyira védett országba nem tudott behatolni, viszont a rajta esett sérelmet a királyság határainál számos fosztogatással és tűzokozással eléggé megbosszulva tért haza” – tudósított Wipo. „Konrád „Pannóniára támadt, és amennyire a folyók és a mocsarak engedték, egészen a Rábáig pusztította azt” – emelte ki Reichenauai Hermann is a német részsikert. Ezzel szemben az Altaichi Évkönyv kendőzetlenül megírta, hogy a német uralkodó „Magyarországról katonaság nélkül és minden eredmény nélkül tért vissza azért, mert a sereget az éhínség gyötörte; a magyarok Bécset is elfoglalták”. István tehát a felperzselt föld nomád taktikáját alkalmazta, vagyis beengedte egy darabig az ellenséget saját országába, de mivel az nem jutott élelemhez, nem tudott ellenállni a magyarok támadásának. Ezzel a győzelemmel István megvédte fiatal állama önállóságát, és learatta legnagyobb katonai sikerét, amelyet az 1031-ben megkötött béke szentesített, abban a Lajta és a Fischa közén – nem pedig a Duna pozsonyi szakaszának jobb- és baloldalán – területet is nyert a birodalom rovására. A császár, aki 1031-1032-ben alávetette Lengyelországot, 1033-ban birodalmához kapcsolta Burgundiát, és ugyanez évben fia, Henrik legyőzte a cseheket, nem fordult többé a magyar király ellen.

A német kudarc előidézésében jelentős szerepe lehetett Imre hercegnek, aki mint az egyik

főparancsnok, az orosz testőrség élén vonult hadba. A történelemben nincs irgalom. Csaknem az Árpád-házi állam bukásához vezetett, hogy apja halála után nem ő lett a király, hanem a Magyarországra menekült Orseolo Péter. A trónörökös tragédiája így áll *A védelmező* című regényemben:

„Hirtelen gyász zuhant az országra, amint augusztusi csillaghulláskor a legnagyobb gyönyörűség közepette támadt viharkor eltűnik az egész csillagképlet. Egy vadászbalesetben meghalt Henricus herceg, a trónörökös.

– Ó, szerencsétlen gyermekem, édes fiam – görnyedt a bánat jármába Gellért püspök. – Látom, amint hunyt szemmel fekszel egy tisztáson, a bal kezeden kapitányod tapintása alatt áll meg az ütér.

A beérkezett urak levett főveggel, döböntően szemlélték a halott szörnyű fejeseit. A vadkan első dőfése a bal füle felől a homlokáig szakította fel a bőrt, a második a bal fülétől hasított végig az arcán csaknem a szeméig, a harmadik a jobb füle alatt a nyakcsigolyától a torkáig hatolt, szétszaggatva a nyakinakat és az ütőeret.

Felzokogott.

– Jaj, sebed az ország sebe, véred az ország vére! Egy ostoba vadkan! Ki küldte azt szörnyű agyaraival lopva ellenedbe, miért csukódott le a Gondviselés mindig éber szeme? Atyádnak, anyádnak ékessége, nem ily sorsra szántunk. Pedig milyen szenvedélyes, milyen ügyes vadász voltál. A kézívvvel és a lándzsával senki nem bánt jobban nálad. Na és a karddal, amelynek formája a kereszt. Midőn az új német császár, Konrád, elődei politikájával mit sem törődve országunkra rontott, csapataink büszkesége te voltál, Henricus, az orosz testőrség, e félelmetes férfiak élén, akik nem a bal kezükre vonják a többrétű, kerek pajzsot, hanem bárdot forgatnak benne, hogy azzal csapják le az ellenség jobbját. Ott, feljebb a Bakonytól máris Vértesnek nevezik azt az erdős hegységet, amelyben a favágók sűrűn szólnak imígyen egymáshoz, valami vastárgyban elbotolva: »Ez csak nem a te vérted, testvér?« »De bizony az enyém, elhajítottam, hogy a németeknek futtában útjukban legyen.« »Hát ezen nagyot bukhatott valamelyik is.« »Zengett az erdő.« Te voltál a hőse ennek a háborúnak, ifjú uralkodó, amelyből a Magyarországra törő Konrád császár mind mélyebbre és mélyebbre hatolva még mindig nem találván ellenségét, éhínségre kárhoztatta korábban Itáliát és Lengyelországot hódoltató lovagjait. Mesélték is a határszélen, hogy a gyepűt nem vágatták szét a hódítók, hanem lovasrohammal söpörték el, ami hihető is, hiszen a németek csataménjei kétszer akkorák, mint a magyar pejók, hátukon a sodronyba font páncélú lovagokkal nem állítja meg őket az ördög sem. Az ördög nem, de a hadifurfang igen. Itatni kell: mérgezett a kút. Abrakoltatni a hispániai telivéreket és jó sódarral, foszló belű kenyérral tartani a nyergükből a földre lendülő, nem éppen kistermetű daliákat: felégetve a föld, üresek a magtárak, a kamrák. A messzire izzó tarlótól még forróbb a nyár. Hol vannak a magyarok? Megint kidőlt egy háta. Azok a rablók nem mernek mi ellenünk. Csak érjünk minél előbb erdős részekre. És makkoltatod a lovakat? A Vértes patak hűtötte csaltijában végre pihenésre kínálkozott alkalom. Még pisztráng is akadt a lándzsa végére – bár az okosabbak horoggal fogták, hogy ne verjék szét teljesen a halat. Parázson megsütve az igazi, a szolgák dolga az ilyesmi, izzadjanak csak ők a fehérben sziporkázó zsarátnok felett, a lovagok az árnyékban pihennek, a magukkal hozott borostömlők végére járnak. Azt

mondták, itt bővében leszünk a hegy levének. Figyelj, csak megszorongatjuk ezeket a haramiákat – mennyit mesélt az apám a fosztogatósaikról –, és előadnak mindent. Én azt hallottam, taktikás harcosok. Soha nem dacolhattak a mi fegyvereinkkel, csak éppen csapdába ejtettek bennünket. Azok, akik arcvonalunkkal szemben felsorakoztak, rohamunkra eleblábtak, aközben mások, akiket addig észre sem vettünk, hátba támadtak bennünket. Megfordultunk. Erre előkerültek a menekülők. Kivéve Augsburgnál, ahol fosztogatni kezdték a tábort. Gyöngyöt kell szórni a disznók elé, s rákapnak, vagy elcsúsznak rajta. A lényeg a felderítés. És az őrszemek? Hol vannak az őrszemek? A pisztráng bőre alól kiolvadt olaj pörkké keményedett, illatára lejjebb ereszkedtek a fent kerengő hollók. A harcmező legyőzhetetlen urai nyársastul vették át a megpirult halakat a knechtektől. Ekkor – ki tudja, honnan – előviharzott egy tucat ördögfajzat csatabárdokkal, és nyárs, hal, tőből levágott kar a porban kavargott. Hol vannak? Riadó! Őrség! De hát először az őröket vágják le. És a németek ettől kezdve nem nyugodhattak Magyarországon, mert te, fiam, mint vadász a nyílvevőit a prédára, úgy záporoztattad ezeket az oroszokat a németekre, miközben ők a magyarokról beszélgettek. Európa legerősebb hadserege egyszerűen eltűnt a csapásaid alatt, bár döntő ütközetre nem került sor – ettől atyád óvott. A császár örülhetett, hogy megmentette a bőrét. Utóvédje jelentéséből értesülnie kellett arról, hogy a magyarok Bécset is elfoglalták és országuk határait birodalma keleti őgrófságának rovására igencsak kiterjesztették. És te ott lovagoltál, daliás herceg, hadaid élén, idegen népeket hódoltatva. És boldogok voltak azok a népek, mert az Urat látták benned, aki iránt mindig a legnagyobb alázattal viseltettél. Bár lettél volna önmagadat istenítő, kapzsi, vérnősző, még most is élnél! Hapage Satanas! Uram, bocsáss meg nekem, nem tudom, mit beszélek.

A püspök összegörnyedve zokogott.”

Délibáb

Ady Endre: Az Úr érkezése

Mikor elhagytak,
Mikor a lelkem roskadozva vittem,
Csöndesen és váratlanul
Átölelt az Isten.

Nem harsonával,
Hanem jött néma, igaz öleléssel,

Nem jött szép, tüzes nappalon
De háborus éjjel.

És megvakultak
Hiú szemeim. Meghalt ifjuságom,
De őt, a fényest, nagyszerűt,
Mindörökre látom.

Ady Endre: Krisztus-kereszt az erdőn

Havas Krisztus-kereszt az erdőn
Holdas, nagy, téli éjszakában:
Régi emlék. Csörgős szánkóval
Valamikor én arra jártam
Holdas, nagy, téli éjszakában.

Az apám még vidám legény volt,
Dalolt, hogyha keresztre nézett,
Én meg az apám fia voltam,
Ki unta a faragott képet
S dalolt, hogyha keresztre nézett.

Két nyakas, magyar kálvinista,
Miként az Idő, úgy röpültünk,
Apa, fiú: egy Igen s egy Nem,
Egymás mellett dalolva ültünk
S miként az Idő, úgy röpültünk.

Húsz éve elmúlt s gondolatban
Ott röpül a szánom az éjben
S amit akkor elmulasztottam,
Megemelem kalapom mélyen.
Ott röpül a szánom az éjben.

Ady Endre: Egy régi Kálvin-templomban

Papunk ravasz, öreg bölcs,
Húsz éve is az volt már.
Templomunk Kálvin-templom,
Nincs benne cifra oltár.
A textus ma is Jézus,
Éppen úgy, mint húsz éve:
»Megtöretett a teste,
Megtöretett a teste,
Kiontatott a vére.«

Jártam turista-kedvvel,
Vonatoztam, hajóztam,
De templom rég nem látott
Így, imádkozó pózban.
Be jó volna kacagni
Húsz év után megtérve:
»Megtöretett a teste,
Megtöretett a teste,
Kiontatott a vére.«

A hívek nagy, szent hittel
Figyeltek ott körültem.
Én, ha nem kacaghattam,
Legalább is röpültem.
Ámenre tértem vissza
Húsz évből az igére:
»Megtöretett a teste,
Megtöretett a teste,
Kiontatott a vére.«

Hagyjatok, a kereszt hálás;
Hordani fog, ahogy én vittem.
Megóv engem önmagamtól.
Megóv benneteket tőlem.

Hagyjatok, alacsony a domb.
Hegy kellene, ahonnan látni
mindent. Amiért érdemes
megfeszülni.
Hegy kellene:
hiánya fáraszt, nem az emelkedő.

Hagyjatok, már nem hiszek
magamban. Higjjetek, de ne
bennem, ne értem. Bocsássatok
meg, hogy nem tudok
megbocsátani.
S öljetek meg – hadd élhessek
örökké.

Deák Mór: Jászol

nagy a köd
semmi se látszik
nincsenek háromkirályok
sehol a kisdéd
József elindul
Mária fölri
csak megnézem
rendben van-e a jászol

gyereksírás hangzik az éjben
ma is megölünk minden
csecsemőt
nekem azt ígérték
leborul József

hogy ács leszek
és nem nevet ki senki

olvastam ám
a szent szövegeket
és benne van
hogy én az ács vagyok
hova lettek a háromkirályok
hova lett a fiam
a máris elbukott

s vele a meg nem ölt júdás
három kakast
fömláldozok
hogy ne isten gyermeke legyen
ne legyek megátkozott

akiről nem is szól az ének
csak józsef vagyok
csak az ács
máriámat végigsegítem
végig
az életemen át

de mi lesz
ha van olyan élet
amin már nem tudok segíteni
s ha ez a saját fiamé lesz
mi lesz emberi
s mi isteni

öljék meg őt is
vagy hagyják meg énnekem
háromkirályok
ő az enyém
és szembefordulok az Úrral
józsef, az ács

csak én
csak én

Nem rólunk írták ötven éve

Nem rólunk írta Bart István ötven éve Donald Barthelme *Jöjj vissza, doktor Caligari* című kötete kapcsán: „Mintha csupa meghibbant ember népesítené be világukat; megőrült a világ, mondják, vagyis csak ekképp, azaz bolond módjára lehet élni benne – így ésszerű. [...] Novellái voltaképpen a huszadik század első fele Amerikájának vásári, futószalagon készülő, hamis, becsali mítoszairól szólnak... [...] mindez ironikus felhangokkal jelenik meg. Azt a fajta nem irodalmi, közkeletű »kultúrkinccset« olvasztja bele novelláiba, amely Amerikában, ahol ez a »kultúrkinccs« sokkal inkább jelenvaló, mint a világ bármely más sarkában, lépten-nyomon megelőzi a klasszikus típusú könyvkultúrát. Ömlesztve tálalja elénk az amerikai átlagpolgár manipulált, önálló gondolkodásra alkalmatlanná tett agyvelejének tudattartalmát: mozihősök, reklámszövegek, politikai események, tv-sorozatok, közéleti nagyságok, népszerű regények szereplői, képregények, filmek stb. stb. – a modern mindennapok zsidvására. Ez az álkultúra, amely a gondolatlan gagyogásban és összefüggéseiből kiragadva elveszti eredeti jelentését, kóros burjánzásba kezd, s immár önmagától független, meghatározhatatlan és illékony *mágikus* jelentést bitorol. Ez Barthelme igazi nagy témája: a percenként születő és pusztuló hamis mítoszok, a hagyományos kultúra feloszlása, és a helyébe beömlő efemer áradat, amelyben együtt sodródznak a régi kultúra, szintén tartalmatlanná vált, megcsúfolt, lealázott elemei a »posztkultúra« csiricsaré törmelékeivel.”

De ma már írhatnák rólunk.

Dull Ernő: Esterházy és az amerikai posztmodern

Vannak véletlenek. Például az ember felüti az 1981-es *Entrópia* antológiát, amely az 1960–70-es évek amerikai elbeszéléstermésébe ad betekintést, azon belül is Donald Barthelme *Robert Kennedy megmenekül a vízbefúlástól*, *Mondat* és *Képek síró apámról*, valamint Ronald Sukenick *Sodrás* című írását, és Esterházy Péterre asszociál, aki ugyancsak 1981-ben jelentette meg a *Függőt*, amelyet 1986-ban kiadott posztmodern szöveggyűjteménye (vagy regényciklusa), a *Bevezetés a szépirodalomba* is tartalmaz.

Eresszük le (vagy húzzuk szét?) a szövegfüggönyt:

„– K.-val kapcsolatban azt kell megértenünk, hogy lényegében teljesen magára hagyatva él a világon – áll a *Robert Kennedy megmenekül a vízbefúlástól* c. elbeszélésben. – Ez a rettenetes egyedüllét tartja vissza az embereket attól, hogy túl közel kerüljenek hozzá. Talán a gyerekkorával magyarázható, nem tudom. Nagyon nehéz megismerni őt, és nagyon sokan, akik azt hiszik, elég jól ismerik, valójában egy cseppet sem ismerik. Egyszer csak mond valami meglepőt, vagy tesz valami meglepőt, és akkor rádöbben az ember, hogy egész idő alatt valójában egy cseppet sem is-

merte.

– Gyakran meglepő dolgokat mond vagy tesz. Emlékszem, egyszer kivittünk egy kisebb hajót a tengerre. Természetesen K. volt a kapitány. Ítéletidő kerekedett, és visszafordultunk a kikötőbe. Egy kicsit aggályoskodni kezdtem a horgonyvetéssel kapcsolatban, azt mondtam neki, szerintem a horgony nem fogja megtartani a hajót akkora szélben meg minden. Csak rám nézett. Aztán ennyit mondott. »De mennyire, hogy megtartja. Arra való.« –”

A végteleníthető szöveget előlegző tíz oldalas *Mondat* eleje: „Vagy egy hosszú mondat, amely bizonyos meghatározott sebességgel halad a papíron, a lap alja felé – ha nem ennek a lapnak az alja felé, akkor valamelyik másik lap alja felé –, ahol megpihenhet egy percre nyilván, és eltöprenghet mindazon, amit tulajdon (átmeneti) léte felvet, a lét, melynek véget vetsz, amikor tovább lapozol, amikor a mondat kihull az emlékezetből, amely (átmenetileg) mintegy magához öleli,…” És vége: „csalódás ez a javából, de eszünkbe jut róla, hogy a mondatot is ember alkotta, ha nem is úgy sikerült, ahogy szeretttük volna, mégis ember szerkesztette, olyan építmény, melyben a törékenységet kell becsülnünk, nem a törhetetlenséget, mint a kőben”.

A variációs sorozat, egyszersmind az abszurd távolságtartás iskolapéldája a *Képek síró apámról*:

„Egy arisztokrata hajtott végig az utcán. Elgázolta apámat.

*

A szertartás után visszasétáltam a városba. Út közben próbáltam rájönni, miért kellett apámnál meghalnia. Aztán eszembe jutott: elgázolta egy hintó.

*

Felhívtam anyámat, és közöltem vele, hogy apám meghalt. Azt mondta, szerinte így a legjobb. Szerintem is így a legjobb. Egyre kevesebb örömet lelt az életben. Azon tűnődtem, vajon megpróbáljam-e kinyomozni az arisztokratát, akinek a hintója elgázolta. Úgy hírlett, volt egy-két szemtanú.

*

Igen, lehetséges, hogy nem az apám az, aki ott ül az ágyban és sír. Talán valaki más, a postás, az árukihordó a fűszerüzletből, valami biztosítási ügynök vagy adószedő, ki tudja. [...]

*

Az ágyban ülő férfi mintha mégis az apám lenne Síró, könnyek peregnek végig az arcán. Látszik, hogy valami nagyon feldúlta.”

A *Sodrás*ban pedig megjelennek a sor szélén futó szövegek, címszavak, amelyek semmire nem vonatkoznak és mindenhez köthetők a pszeudo-lexikonban, mint a *Bevezetés a szépirodalomba* lapjain. Plágiumról persze szó sincs, hiszen Esterházy mind Barthelme-t, mind Sukenicket feltünteti az általa idézett szerzők között. Áll tehát az Esterházy-technika automatikus írásból,

önmagát író szövegből, intertextualitásból és a fikció fikciójából.

„A művészet legfontosabb feladata a világ s mítoszai (köztük nyelv és valóság szoros viszonyának hite) abszurdításának leleplezése – írta Bart István. – Mindebből nyilvánvaló, hogy [...] irodalmi pop-artja [...] a szürrealizmusból ered. A hite szerint részeire hullott jelenségvilágot hasonló fragmentáltsággal próbálja ábrázolni: »Az egyetlen forma, amelyben még megbízom, a töredék.« Újabb műveiben előszeretettel használ a szövegrészek között ollóval és ragasztóval átalakított, XIX. századi metszeteket is. A »történetet« tulajdonképpen csak a szellemes, szinte beugratásszerű formajáték hordozza, meg a különféle, össze nem illő és egymást kioltó klisékkel való zsonglőrködés. Valamint természetesen a nyelv, melynek [...] bravúros művésze, aki játszva használ modem szlenget, reklámszöveget, akadémikus blablát, szépirodalmi fennköltiséget – ironikusan ütköztetve egymással mindezen elemeket, melyek kongva adják tudtul ürességüket.”

Hogy is van ez? (Idézzük idézőjel nélkül Samuel Becketet.) A fenti sorok ugyanis nem Esterházyról, hanem Barthelme-ről szólnak. Mintha a posztmodern szerialitása (kevésbé elegánsan: a standardizálás) a legmagasabb szinten jelenne meg a(z irodalom)tudományban is. Technicizálódás? Nem éppen ezt a halálbiztos definícióképességet támadja a posztmodern technika, amely racionális (technicizált) világunkat jellemezi, amelyben semmi sem úgy van, mint ahogy lennie kellene?

„Útmutató

az eszteta elvtársak részére, hogy hol lakna az Úristen, ha volna

Az Útmutató tanulmányozása irodalmi életünk ünnepi eseménye.

Van ünnep.

A műtábor tüzet a terem közepén helyezünk el a parkett saját anyagából. Elsőül ez talán fölös és nagyképű gesztusnak tűnhetik föl, ám rövidlátó, vaksi az a gondolkodás, mely egy nemzet fölemelkedését csupán csak a sertésprogramban látja, s a büdzsét minden más vonatkozásban csak kurtítaná, csak kurtítaná, s bünyösen megfélemedezik egyéb értékek kondicionálásáról – míg ropog a műtűz pirosítva orcánkat, tudván tudjuk: üres hassal nem lehet himnuszt énekelni.

A fiatal kocá-
kat (tisztesség
ne essék
szólván) csak
narancsvirággal
táplálják.

Az Útmutató belső anyag; mindazonáltal kiszivárogtatható, ez talán ajánlatos is volna, részint bizalmat, részint rettegést szül. Ez így jó. Mert bizony méltó és igazságos, illő és

üdvösséges, ha az Olvasó beleéli magát, hogy ő Karenina Anna vagy a földmérő. Ilyenkor édes nyál csorog mamlasz arcán, s kiszolgáltatottá lesz, mint a szükségét végző állat. Igaz, ez amennyi előnyt, annyi veszélyt is rejt magában. Az eszteta elvtársak legyenek hát bátrak, leleményesek, szoruljon beléjük ész.

A dolgot elő kell készíteni, ez nem tűr hibát. Ha a tanulmányozás elhúzódnék, a bentlakás megoldható.”

Igen, kedves Olvasó, ez már a fentebb megismert technikával készült félreismerhetetlen Esterházy-szöveg. Fentebb megismert technika? Valamely algoritmus alapján? Feltétlenül: az algoritmus az alkotó agya. Alkotó – kilyukadtunk erre is az izmusok világából. Kevésbé eufemisztikusan: író. Kiadói szemszögből: szerző.

Magatartás lenne hát a(z amerikai) posztmodern(izmus)? Az esztétikus szerint:

„Amerikában; a hatvanas években a posztmodernizmus összetalálkozott egy társadalmi reformmozgalommal (amelynek a diákmozgalom csak a csúcspontja volt), és ettől valóságos tartalommal teltek meg spekulatív képletei, mi több, a progresszió auráját is elnyerte, s ezzel egy széles értelmiségi réteg szolidaritását és rokonszenvét, amit bír ma is, noha közben a mozgalom kifulladt s a posztmodernizmus mintegy szárazra került. Így azonban már semmi sem óvta attól, hogy – mint már pusztán esztétikai jelenségen – beteljesedjék rajta minden avantgarde sorsa. Mert míg a centrifugális erők a perifériára vetik a művészt, a centripetális erők a művet magát viszont beszipantják a gépbe. Az ipari-technológiai civilizáció – amelynek a múlt nem alapja, hanem ellensége, nem értékek forrása a számára, hanem legföljebb szentimentális nosztalgia tárgya – könnyedén befogadja a művészeti forradalmak bármely ideológiai vagy stílusbeli szélsőségét is. Mi több, szüksége is van rá zavartalan működéséhez, hiszen ethosának éppenséggel alapja a szüntelen, dinamikus változás: az újdonság, bármi legyen is az.”

Végül tehát, ha kifullad a mozgalom (esztétikai értelemben mindenképp előtt valamely technikai elképzelés), megmarad az alkotó. Ki emlékszik a dadaistákra, akik megfogadták Tristan Tzara tanácsát, miszerint verset úgy kell írni, hogy az ember kivágja az újságból a szavakat, bedobja egy zacskóba, és egymás után kihúzza onnan? Tzara verseire azonban emlékszünk. Nagyon is átgondolt koncepció eredménye mindahány, amint Barthelme, Sukenick és Esterházy munkái. Minden művészeti „izmust”, legyen az „neo” vagy „poszt” az újítás, a jobbítás és a meg nem alkuvás szándéka vezet. Ha a művészlét magatartás – amint ez másképp nem is lehetséges –, akkor a művész soha nem válhat az „establishment” sarokkövévé.

Amint Esterházy sem az ő „posztmodernségével”, amely úgy viszonyul Amerikához, mint az ottanihoz a Kelet-európai dzsessz – sehogy. Tiltakozás ez javából a szocialista rendszer ellen sajátos elmeállással, körmönfontan, az ellenzék(i érzelmű)eken túl még talán magát Aczél elvtársat, a Kádári kultúrpolitika legfőbb korifeusát is elszórakoztatva. Majd a rendszerváltás után is tovább kell tiltakoznia az országot zsebre tevő pártpolitikácskák és a Közép–Kelet Európában az

internacionalizmus kabátujjából előugró dühödt nacionalizmus ellen. A félig-meddig rendszerváltás kabaréfigurái, nemzetiek, csabakirályfisták, a róla reggel nem is hallottak, este pedig a borospohár mellől őt leposztmodernizálókat ellen, akiket jól ismerünk az *Idő van*ból: „Szemben egy íróasztal mögött az irodavezető, alacsony, villogó szemű férfi, sötét öltönyben (Fekete Szeptember Ruhagyár), nyakkendőben. Szánalmas és fenyegető. Szalonnázik. „Halassi! Legalább ne csodálkozzék, hogy nem szeretem! Mért, mért maga szeret? Szeret maga engemet?... Példát kell mutatni a fiainak. Példát! Példakép vagyok. A feleségem művelt asszony. – Acsarkodva felpattan. – Te is példakép leszel! Csak titkolod, csak titkolod...!”

Karinthy Frigyes: Hosszú élet, rövid élet

Shaw *Matuzsálem*-ének „irodalmi” értékéről vitatkozni olyan csacsiság, mintha egy törvényjavaslat vagy egy parlamenti interpelláció irodalmi értékéről vitatkoznánk. A félreértés onnan van, hogy valakinek eszébe jutott a *Faust* második részével hasonlítani össze, amit Goethe körülbelül olyan idős korában írt, mint Shaw a magáét. Ha volt valaha ellentétes cél, szándék, megismerés, inspiráció és műfaj, nyilván ez az. Goethe aggkori vallomása minden élettől és tapasztalattól való elvonatkozás, ami szinte nem is emberről szól – a lélek földi kalandjának, testi kalandjának azon a pontján született meg, mikor a lelket szinte már nem is érdekli maga a kaland, a furcsa álom – túl van rajta, közel az ébredéshez, lázas kíváncsiság fogja el, mi lesz most: az álom képei, világ, Föld, élet, embertársak ködbe borulnak, csaknem közönyössé válnak, annyi érdekes csak belőlük, amennyit el lehet majd mondani róluk, odaát, ha megkérdezik tőled: mit álmotál? A homálynak és zűrzavarnak és érthetetlenségnek, ami úgy elkésérítette és dühbe hozta *Faust* kutatóit, ez az egyszerű magyarázata: ezt a költeményét Goethe már nem az emberek számára írta, nem a „fiataloknak”, a gyerekeknek, hogy okuljanak belőle – Faust már nem törődik se az emberekkel, se azzal, ami őbenne emberi: ő az Istennel próbál társalogni, közvetlenül.

Shaw „ezzel szemben” olyan világos és érthető, hogy az már szinte bántó, sérti a szemet a túl nagy világosság, a kép túl van exponálva, mint némely fotográfia. Mintha tulajdon bírálata és kommentárja volna az egész mű, nemcsak az előszó.

De hiszen nem erről akarok beszélni, mondom, hogy mindennek semmi köze se költészethez, se más művészethez, legkevésbé Istenhez. A két mű szigorúan *csak* annyiban került össze képzettársításomban, amennyiben *két öreg ember* abbéli igyekezetét jelenti, hogy érezvén a közelgő véget, valami *összefoglalót* akart mondani az egészről. Két öreg ember, akik előtt felolvasták az ítéletet.

Az egyik – Goethe – azzal foglalja össze, hogy legyint egyet. Élet? Nevetséges dolog, kár beszélni róla. Egész mindegy, fiatalság, öregség, csak a gyerek hiszi, hogy ez lényeges. Lássuk, mi az, ami túl van rajta.

Shaw, legyintés helyett, kipirulva felugrik, haragosan kiabálni kezd, kézzel-lábbal tiltakozik – fellebbezést jelent be. Nem nyugszik bele az ítéletbe. Nem azon az alapon, hogy bűnös, vagy nem bűnös – tisztára jogrendi értelemben. Semmisségi panasszal él. A tárgyalás el volt hibázva, elsiettek az egészszet, nem derülhetett ki semmi – elítélt társam, Goethe, téved, mikor azzal nyugszik bele, hogy nem érdemes védeni ilyen csekélységet –, hiszen még az se tűnt ki, nem is tűnhetett ki, csekélység-e valóban, vagy főbenjáró bűn, főbenjáró érdem, *olyan rövid volt az egész*.

Újrafelvétel, új tárgyalás, új áttekintése az anyagnak, alaposabb, lelkesebb, igazibb – ehhez nem elég hetven-nyolcvan év: minimálisan háromszáz kellene hozzá. Ezt tessék előbb elintézni, aztán majd beszélünk a dologról. Hogy mi az élet, mi az értelme, célja, szépsége – hiszen, ahogy ma áll az ügy, még a kérdések felvetéséhez se volt idő.

Shaw, hetvenéves korában, egyszerűen bejelenti, hogy az életnek ahhoz a teljességéhez képest, amit, csecsemőszemét kinyitva, megpillantott és megsejtett, hetven évvel ezelőtt: nem hetvenévesnek, hanem legfeljebb két-három évesnek érzi magát. Egyszerűen becsapták – mutattak neki valamit, azt mondták, hogy az övé, legalábbis annyiban, hogy szemügyre veheti, legalábbis megnézheti, mi az, hiszen csak úgy megvillantották a szeme előtt – de mikor utánanyúlt, valami ostoba és nevetséges és igaztalan és értelmetlen, láthatatlan, tehát ismerhetetlen Törvény, vagy inkább Erőszak, röhögve elrántotta előle.

Shaw tehát gyermeknek vallja magát, önként lemond a tiszteletről, ami részünkről az öregeknek kijár. Vallomásában ez a legmegkapóbb és rokonszenvesebb. S hogy igaz is, tehát művészi is, bizonyítja az a gyermeki naivitás, amivel komolyan felteszi, hogy ezen csak úgy lehetne segíteni, ha éppen hetven év helyett éppen háromszáz évig élénk.

Ez még a mai, hiányos és hevenyészett ismerettanunk szerint is goromba tévedés. Abból származik, hogy az időt valami önmagával mérhető dolognak veszi, holott nyilvánvaló, hogy időt idővel még senki se mért – az ember időmérése egy nagyon is szubjektív, finom, belső apparátus, az úgynevezett *appercepció* révén történik. Pontjai éppen úgy távolíthatók és szűkíthetők (nagyíthatók és kicsinyíthetők) szemléletünkben, mint a tér pontjai.

Tehát nem az a kérdés, *mennyi ideig* élünk, hanem az, hogy adott idő alatt *mennyit* élünk. Mint ahogy a térben nem az a kérdés, *mekkora* a terület, hanem az, *mennyit foglal magában*. Egy tömeget ábrázoló filmkockán nyilván több élet van, mint a Szahara-sivatagban. Vetítsd rá egy Szahara-nagyságú lepedőre, majd meglátod.

H. G. Wells *Time accelerator* (Időgyorsító)-ja már finomabban fogalmazza meg a teljes élet vágyát. Egy csodaszerről van szó benne, amit ha beveszel, egy másodperc alatt annyit fogsz fel a változó külső és belső jelenségekből, mint különben félóra alatt. Mikor a szer hatni kezd, egyszerre csak azt veszed észre, hogy a világ megáll körülötted – iszonyú lassan mozdulnak a dolgok, egy felemelkedő kar félóra alatt ér a magasba, a leeső tárgyak állni látszanak a levegőben.

Van egy régi közmondás.

„Munkás ember napja rövid, élete hosszú – henyélő napja hosszú, élete rövid.”

Valami hasonlót akar jelenteni ez is.

Nem az idő rövidségén múlik – nem ez ellen lázadzik bennünk, túljutván életünk delelőjén, az élet akarása. Bennünk, magunkban, lelkünk, idegeink alkatában van a hibaforrás.

Egy cseppet kapunk, mindannyian, valóban – egy filmkockát, időben –, ennyi az egész. De e

cseppben ott tükröződhetik a csillagos ég – erre a kockára, ha elég érzékeny rajta a felvevő réteg, rákerülhet tízmillió év története is.

A baj az, s tiltakozásunk is ezért ébred fel idővel, hogy nem az kerül rá, nem az kerül bele, *nem azt ábrázolja* életünk kicsiny színpadja, amit ábrázolnia kellene.

Érzékszerveink durvák, tökéletlenek lelkünk finom érzékenységéhez képest. Ebből lesz a konfliktus.

A szemünket még be tudjuk csukni valahogy – a fülünket már nem zárhatjuk el, s nem zárhatjuk el az idegek állandó csengetését, sajtását, testünk felől – tudomásul kell vennünk mindent, akár akarjuk, akár nem – azt is, ami nem tartozik ránk.

Kilencvenkilenc százalékban olyan képzetekkel, emlékekkel, gondolatokkal van tele a tudatunk, amikhez semmi köze az én-nek, az élet tiszta forrásának – alig van gondolatunk tulajdon sorsunk megértése, kiélése számára.

Agyvelőnket paraziták nyüzsgő hada lepi el – *mások* élete éli ki benne önmagát, s minél finomabb és dúsabb a képzeletünk, annál teljesebben, makacsabban, tolakodóbban.

Nem hosszú életről és rövid életről van szó. *Kiélt* életről és *ki nem élt* életről. S ha valamiért, éppen ezért aktuális Shaw vészkiáltása. A külső világ torlódó gazdagodása egyre mohóbban bérli ki, foglalja el, tulajdon céljaira, képzeletünket – alig van már hely számunkra, saját házunkban, ahol szállást adtunk tótok és németek és franciák, újabban négerék és kínaiak nyüzsgő légióinak.

Nem is kellene háromszáz évig élni. Csak azt kellene megcsinálni valahogy, hogy mondjuk, minden húsz esztendőben, ki lehessen pucolni lelkünkéből a sok bele nem tartozó szemetet. Egyszerre megújhódna, kezdődne minden előről.

Nem a meghosszabbított életet – az újjászületést kellene kitalálni. Ne az életelixírt – *a felejtés italát* találjátok ki, ti tudósok.

Ahogy e szörnyű kor véres emlékeinek szegény tébolyodottjai próbálják, nem bírván viselni tovább a terhet, kidobni inkább a gyereket is, csakhogy a szennyes fürdővíztől megszabaduljanak.

Inkább meghalni, mint emlékezni.

Krúdy Gyula: A gyémántgyűrű

Az erdős hegyháton az ős köde borongott, lenn a völgyben megsárgultak a jegenyék, a régi urasági ház előtt, amelynek ódon kőbálványai, megvakult ablakai a vaskosarak mögül némán bámultak az útra, ahol keréknyomnak híre-hamva se volt A szél itt-ott megbolygatta a cseréptetőt. Olyan volt e tető, mint egy rongyos, vén köpenyeg, mely sok helyen megzöldült az

öregségtől. A szomorú ház pör alatt volt Ügyvédek és bírók irodáiban emlegették csupán, a neve ez volt: palánkai fekvőség. Az az öregember, aki legutoljára a ház birtokosa volt, végrendelet nélkül halt meg. Gyermekai nem voltak, az atyafiak tehát hajba kaptak a palánkai fekvőség felett. Legszívesebben eladták volna a házat, de hát vevő nem akadt. Szegény tótok laktak a faluban, akik között a milliomos az volt akinek lova és szekere volt. Pénzről csak annyiban tudtak, hogy azzal fizették az adót. Ugyan mire is volna másra jó a pénz?

Egyszer híre futamodott, hogy gazdája akadt a palánkai fekvőségnek. Valaki keresett olyan helyet a világon, ahol egyedül, magányosan töltheti életét. Egy fiatal, szőke hölgy volt a ház tulajdonosa. Igen nagy tollaskalappal, sárga nyersselyem köpenyegben és piros cipőben jelent meg először a faluban. Bárándy Eugénia volt a hölgy neve, és csupán annyit tudtak róla, hogy eddig a fővárosban lakott. A tótok hamarosan megállapították egymás között, hogy e kisasszony olyan szép, mint a Mária a kistemplomban, de az anyja, az öreg asszonyság cseppet se mondható szépnek. Igen mérges, veszekedő természetű öregasszony volt, aki legelőször is azért haragudott, mert nem értette idevalók nyelvét. Később számtalan más okot talált a mérgeződésre. Azon hölgyek közül való volt, akik pörlekedés, harag, dühösködés nélkül egy napig se tudnak lenni.

Annál szelídebb volt a szőke kisasszony. Egész nap nem lehetett a hangját hallani. Prihoda János, a bíró, és plivényi Dovin Gáspár, a tanító, természetyszerűleg megjelentek urasági házban, hódolatukat bemutatni, amint már esztendőik óta szokásban volt Palánkán. Az emberek félig-meddig mindig jobbágyoknak érezték magukat, s az uraság az, aki az ódon, cserépfedeles házban lakott.

A szőke kisasszony meghatottan hallgatta a bocskoros bíró alázatos szavait, bár abból egy szót sem értett. Dovin Gáspár, a tanító, kopott, fekete kabátjában a bíró elé lépett, és nem kevésbé alázatosan folytatta a kérését:

– Arra kérjük a méltóságos kisasszonykát, hogy legyen jóindulattal ezen szegény, rongyos tót falu lakosai iránt.

– Hát mit akarnak? – kérdezte a szőke kisasszony. – Pénzt adjak?

Dovin Gáspár alázatosan pislogott vöröskarikás szemével.

– Nem kell nekünk. Csak arra kérjük méltóságodat, hogy engedje meg a tótoknak, hogy karácsony előtt fenyőgallyat vághassanak az erdőben.

A szőke kisasszony összecsapta a kezét:

– Ennyi az egész? Vágjanak annyi fenyőgallyat, mennyit akarnak.

A bíró és a tanító nagy hálálkodással távoztak az úriházból. A folyosón kezet csókoltak az öregasszonyságnak, az hátba vágta a bírót:

– Ne sokat alkalmatlankodjatok itt. Nem szeretem a bocskorszagot.

S úgy nézett eres, világoszöld szemével rájuk, hogy ijedten menekültek a kapu felé. Jó messzire jártak, amikor a sapkájukat a fejükre merték húzni. Ilyenformán derük ki, hogy a kisasszonyka nemcsak szép, hanem jó is, mint az angyal.

A tótok karácsonyi vásárja az volt, hogy fenyőgallyat vittek a városba. Miután szekér, kocsi nemigen van ezen tájon, a tótok gyalogszerrel teszik meg az utat a városba. Annyi fenyőgallyat vesznek a nyakukba, amennyit elbírnak. Mozgósítják az asszonyokat, a gyerekeket. A palánkai

utakon a zöld gallyakkal megrakott tótok vonultak a város felé. Ezek a mozgó karácsonyfák jelentették, hogy közeledik a nagy ünnep. Mindig sűrűbb lett a vándorlás a város felé. A vasút elvitte a karácsonyfákat, és a tótok pénzt hoztak a tűszőjükben a városból. Az öklömnyi tót gyerekek óriási fákat cipeltek; az öreg tótok fáradtan húzták maguk után a túlevelű, zöld gallyakat. Persze, ki tudná előre, hogy melyikre jut a fák közül aranydió és villamos lángocska vagy téli kesztyűcske? A fáknak az mindegy, a tótoknak is mindegy, akik a fát kivágták. A diót is még csak ezután fogják aranyozni, és a csizmácskán talán még csak most dolgozik valami öreg, okulárés varga. De a karácsony hangulata már itt van: a zöld fák lefelé sétálnak a hegyoldalakból...

Bárándy Eugénia az úriház ablakából nézte a tótokat, amint a fenyőgallyakat cipelték. Nem volt valami szentimentális teremtés, de mégis meghatódott, amikor itt volt a forrásnál, ahol az a nagy folyamat fakad, amely végighömpölyög az egész világon, amit karácsonyi ünnepnek neveznek. A tótok szekercecsapását, amikor az erdőkben a fákat vágják, valami misztikus lármának hallotta, amely lárma a megelőzője mindeneknek a karácsonyi ünnepben. A kis tót gyerekeket, amidőn a nagy fákat cipelték, képeskönyvekből kivágott figuráknak látta. És Korvinát, a legvénebb palánkai tótot, magában Szent Péternek tartotta, aki úgy karácsony idején a palánkai erdőben vágja a gallyakat a jó gyermekek számára.

Az ő karácsonyai eddig másfélék voltak. Legelőször egy piszkos házmesteri lakásban üldögélt karácsonyi estéken. Az apja és az anyja az ismerősökkel nagyokat ivott, végül holtrészegek lettek az ünnep tiszteletére. Ebben az időben Eugénia legfeljebb néhány rúgást kapott ajándéku.

A későbbi karácsonyok szép lakásban találták, és a Jézuskát minden karácsonykor más és más öregurak jelképezték. Ékszereket és bankjegyeket hoztak az öregurak. Legjobban szerette valamennyi között Poldi bárót, mert a báró olyan volt, mint valami öreg Mikulás. Eugénia pedig romantikus lélek volt. Szerette a meséket és regényeket. Huszonöt éves volt, de a lelke bizonyos tekintetben gyermekes maradt. Tisztességes, vidéki úrikisasszony szeretett volna lenni, és ugyanezért birtokot és házat óhajtott mindig. Ezért sóhajtozott, erre vágyakozott. A sors teljesítette vágyát. Vajon milyen lesz a karácsony az idén, szakított az öregurakkal és tisztességes nő lett?

A tótok vitték-vitték a zöld gallyakat. Eugénia pedig ábrándozva gondolt azokra a boldogokra, akiknek a karácsonyfákat felállítják. Neki sohase volt karácsonya, mindig egyedül volt karácsonykor, mert az öreg Mikulások ezen az estén mind magukba szállottak és otthon maradtak. Eugénia búsan ült az ékszerek és a bankjegyek között. Szívesen odaadta volna őket egy színes fácskáért, amelyen mézeskalács függne. De olyan fácskához nem jutottak.

„No majd az idén!” – gondolta magában, és megbízta anyját, hogy mézeskalácsról, aranyfüstről és viaszgyertyácskáról gondoskodjon. Kalácsot kell sütni, és éjfélkor misére mennek.

Legyen olyan karácsony egyszer, ahogy azt Eugénia óhajtja gyermekálmai óta.

És felállította a fácskát az öregasszony.

Eugénia úgy tett, mintha semmit sem tudna a készülődésről, amely a házban folyik. Elzárkózott a szobájában, és a szíve meleg volt azoktól a gondolatoktól, amelyek a közeledő estétől támadtak. A kis tótok, a nagy tótok odahagyták a hegyet. Karácsonyfát nem vittek már a városba, mindenkinek van már fája. Alkonyadott, és a faluban csengők szólaltak meg, és gyertyák gyulladtak fel a kis parasztházakban.

„Jön a Jézuska! – gondolta magában izgatottan a szegény Eugénia. – Az angyalok már elindultak...”

Mindig közelebb hangzott a falusi tót gyerekek csengetése. Régi szokás szerint az urasági házba mentek először elénekelni azt a régi karácsonyi éneket, amelyet sohasem fognak elfelejteni a gyermekek. Jöttek, jöttek a kis tótok, és színes lámpásaik már ott ragyogtak a ház előtt.

Eugeniának dobogott a szíve.

A szomszéd szoba ajtaja felnyílott, és az öregasszony benézett.

– Eugénia – éppen olyan egyszerűen, mintha az ebéd elkészültét jelentette volna be –, a gyertyákat meggyújtottam. Gyere, nézd meg a karácsonyfát.

Eugénia boldogan felindulva sietett be a szomszédba. A szívére szorította a kezét, és megállott az ajtóban. Éppen olyan volt az a fa, amilyennek álmaiban képzelte. Egy tucat gyertyácska volt rajta, és színes papirosok, láncok, itt-ott egy aranydió ragyogott, és legfelül egy mézeskalács-huszár lógott.

– Ah – mondta Eugénia, és ragyogó szemmel nézett a fára.

Az öreg asszonyság most nevetni kezdett. Mintha rozsdás zár nyikorgott volna. Kis csomagot húzott elő a köténye alól.

– És mégvalami, Eugénia! Poldi gróf sem feledkezett meg rólad. A mai postával küldte ezt...

Eugénia kibontotta a csomagot. Ékszertok volt benne, és a tokban gyémántgyűrű.

A leány elhalványult, és kiejtette a kezéből a gyűrűt.

– Vége a karácsonynak – mormogta szomorúan. – Ez a gyűrű tönkretette az örömeimet...

Búsan a szomszéd szobába ment, és többé rá sem tudott nézni a gyertyácskákra, se a mézeskalács-huszárra, amelynek úgy megörült. Szomorú lett, szomorúbb, mint bármikor máskor... Hisz a bűnt, íme, még ma este is eszébe juttatták, és tiszta örömébe ecetet öntöttek.

A gyűrű a földön hevert. Csak az öregasszonynak jutott eszébe felkapni és a szekrénybe zárni, miközben dühösen mormogta:

– Bolond, képzelgő teremtés. Nem tudja a gyémántot megkülönböztetni az üvegcsereptől.

Tabák András: A Sándor bácsi faliórája

Egyik nagybátyám kocsmáros volt Budán. Noha annak idején, ötévesen, ezt a körülményt nem tudtam kellőképp értékelni, mégis a szerencse fiának éreztem magam, ha anyu egy-két napra elengedett hozzá, a bácsi ugyanis ritka finom peregceket tartott, és azokból a mindig friss,

ropogós, ínycsiklandozóan illatozó sósperecekből annyit ehettem, amennyi belém fért. Kedvemre ténfereggettem a kocsmában is, mert Sándor bácsi szigorú erkölcsű vendéglős volt. Kapatos embert vagy pláne részegeset ugyan ki nem szolgált volna, de meg sem tűrt a helyiségben, továbbá nem szenvedhette az utcáról bevetődő ismeretleneket sem, akikben egytől egyig gyanús kocsmatöltelék vagy körözött akasztófavirágot látott, és ha a söntéspultnál még kelletlen-mogorván elébük lökte is a korsó sört vagy a kupica cseresznyét, az ivószobába már nem engedte betelepedni őket. Ott, az ablaktalan, csöpp szobában az összes asztalokon (volt vagy négy) állandóan kint állt a rézhamutál gyufatartójára erősített FOGLALT felirat. Sándor bácsi csak a törzsvendégeit becsülte. Valahányszor nagynéném a szemére lobbantotta, hogy hibbant jódoigában elűz minden más vendéget a háztól, a bácsi csak a fejét rázta. „Egy vendég, az semmi – mondta. – A *Stammgast*, az minden.”

Meg is tett értük minden tőle telhetőt. Nekik valóságos terülj-asztalkám tárult, ha a sűrű koccintgatások közben megéheztek: kolbászok, füstölt halak, hideg sülték, sódarok, ringlik, főtt tojások, sajtok és fonott kosárkákban pompázó, pirosbarna péksütemények. Nem kívánhattak tőle olyat, melyet azonnal elő ne teremtett volna. A kedvükért honosította meg azt a szokást is, hogy bár a kocsmát korán zárta, a *Stammgastok* addig maradhattak a lehúzott redőny mögött, ameddig csak kedvük tartotta. Kulcsuk volt az udvarra nyíló hátsó ajtóhoz, és azon távozhattak. Ilyen alkalmakkor becsületkassza járta. Aki mért magának a pultnál két deci kadarkát vagy spriccelt egy hosszúlépést, a perselybe dobta az árát – Sándor bácsi békésen hortyoghatott a kocsmá fölötti kis lakásban, soha egy krajcárral sem rövidült meg, sőt még jól is járt, mivel a persely nem tudott visszaadni.

Szombat esténként, zárás után, ő is a *Stammgastok* között maradt. Akkor jött csak el az igazi heje-huja-vigasság ideje. Senki sem tudott úgy inni és úgy mulatni, mint a bácsi. „Krumplikát és tojásokat a kasszába, urak! – vezényelte, s azzal ahány karóra és láncon fityegő, cifra zsebóra csak akadt a vendégeknél, az mind a pénztárgép fiókjába vándorolt, ő meg bezárta a fiókot, a kulcsot zsebrevágta és összedörzsölte a két tenyerét. – Most pedig lássuk, miből élünk!”

Rendszerint így kezdődtek a legendás szombat esti kártyaviadatok, hogy aztán véges végkimerülésig folytatódjanak, még hozzá „váltott paripákkal”, ahogy a bácsi kedélyesen mondogatta, mert aki idővel kidőlt, annak a helyén rögvést ott termelt valamelyik pihent kibic, aki csak az alkalmat leste; ám aki kidőlt, az sem mehetett haza, legfeljebb ültében szundíthatott egy keveset, vagy kibotorkálhatott a söntésbe, hogy ott dőljön végig a lócán, és aludja át néha az egész vasárnapot. Tudniillik, mivel vasárnap a kocsmá zárva tartott, a redőnyt fel sem húzták, a helyiséget senki el nem hagyhatta, és azt sem tudta senki, hogy valójában hány óra van. Megegett – és mesélték: nem is egyszer –, hogy csak hétfőn reggel a sörökocsisok dühös dörömbölése vetett véget a kiadós mulatságnak.

Egyszer-egyszer megengedték, hogy rövidke ideig – míg a néném le nem jött értem – én is közöttük maradhassak. Mindegyik asztalnál folyt a játék, de főasztal a mienk volt, ahol a legtöbb kibic szorongott, s ahol mellényre, ingujjra vetkezett, szivarfüstbe burkolózó, tömzsi nagybátyám meg a hórihorgas patikus úr között ültem, aki mindig zöld vadászruhát és monoklit viselt, átható mentolillatot árasztott és pemetefű-cukorkával kínált; egyszerrel, ott feszítettem büszkén a főasztalnál, ahol a legádázabb csaták dúltak, boldogan ropogtattam a sósperecet, kortyolgattam a málnaszörpömet, és odavoltam a gyönyörűségtől, ha Sándor bácsi a rezes hangján odaszólt hozzám: „No, bikfic, most aztán kigyüvünk a farbával! Figyeld csak, öcsém, hogy befűtünk a

pancser uraknak!” A farba pedig vagy az adu ász volt, amellyel ütötte a szemközt ülő hosszú hajú, lompos sírköves mester makk disznóját, vagy egy piros filkó, amellyel a reszketeg fejű, vén és pukkancs kis igazgató úr ultimóját fogta el, aki felháborodottságában csak krákogni tudott: „Fardagály! – kiáltotta. – Fardagály!” Sándor bácsi meg egyre diadalmasabban trombitálta: „Tra-rá, tra-rá! A gorlicei áttörés! Előre fiaim, huj-huj, vitéz magyar bakák!”, s hihetetlenül szőrös és vaskos karját egészen a feje fölé, már-már a plafonig lendítve, teljes erejéből csapkodta az asztalra a kártyalapokat, mintegy ezzel is ízzé-porrá zúzva ellenfeleit. Ám ha befuccsolt, bánatosan ingatta nagy, kövér fejét, sértetten szipákolt s még a lecsüngő tokája is méltatlankodva remegett. „Bántják a magyart – panaszkolta. – Látod-e, csipisz, még itten is csak a jó magyar embert szomorítják...” – Miközben a pöttöm kis igazgató besöpörte a pinkapénzt és kajánul krárogta: „Fardagály! Fardagály!”

A falon, a fejünk fölött pedig ott ketyegett a fakeretbe foglalt, tányért formázó ingaóra. S ez egészen addig rejtély volt számomra, amíg meg nem ismerkedtem az óraolvasás tudományával. Nem fért a fejembe, hogy minek elszedni a vendégek óráit, amikor a füstmarta, csíkos tapétán ott függ az a tányéros falióra.

Azután egy ilyen este, amikor már nénémnek köszönhetően hibátlanul kiismertem magam a számlapok meg a mutatók világában, megdöbbenő fölfedezést tettem.

– Sándor bácsi! – kiáltottam fel, a falra mutatva. – Hiszen ez az óra hátrafelé jár! Visszafele forog a mutatója!

– No és aztán? Kit zavar az, öcsém? – bökte oda a szivarja mellől a bácsi. – A fő, az hogy ketyeg. Hogy igen erősen ketyeg. De még milyen szép hangosan ketyeg, hát nem hallod, pupák?!

Mostanában gyakran eszembe jut a sörszagú, füstös ivószoba. Meg a Sándor bácsi fortélyos faliórája. Ahogy ketyeg, igen erősen ketyeg. De még milyen szép hangosan ketyeg...

Húrok

Dull Ernő: Az orgonák nagy háborúja

Ha megkérdeznék, mi a kapcsolat az orgona és a háború között, valószínűleg a Sztálin-orgonára asszociálnánk. Pedig a kortársak által „nagy háborúnak” nevezett I. világháború igen szomorú epizódját jelentette valódi orgonáink sípjainak rekvirálása. A császári és királyi hadügyminiszter 1917. október 29-én adta ki valamennyi magyarországi vármegye és törvényhatósági joggal felruházott város részére az orgonasípok hadi célokra történő igénybevételéről szóló rendeletét:

„1.§. Az ónból vagy ónötvözetből készült összes külső orgonasípokat hadi célokra igénybevetteknek jelentem ki.

Külső sípok alatt azokat az orgonasípokot kell érteni, amelyek az orgona külső (prospekt) felületén, kívülről láthatóan vannak felszerelve. Az igénybevétel kiterjed úgy az orgonákba már beszerelt, valamint a még be nem szerelt orgonasípokra.

A jelen rendelettel igénybevett orgonasípokot a birtokosnak sem leszerelni, sem feldolgozni, sem pedig elidegeníteni nem szabad. Azoknak beszolgáltatása az 1917. évi november 15-től kezdve a jelen rendelet 5. §-a szerint történik.

2.§. Olyan orgonák sípjai, amely orgonáknak különös történeti, képzőművészeti vagy zeneművészeti becsük van, az igénybevétel alól kivehetők.

Az orgonák történeti, képzőművészeti vagy zeneművészeti értékét hivatalból a vallás- és közoktatásügyi miniszter, Horvát-Szlavónországok területén a bán állapítja meg és az 1917. évi november hó 15-ig értesíti a cs. és kir. hadügyminisztert arról, melyek azok az orgonák, amelyek egyelőre kímélendők. A végleges felmentésre nézve ugyancsak a vallás- és közokt. miniszter – Horvát–Szlavónországok területén pedig a bán – dönt, és határozatáról értesíti az érdekelt birtokost és a hadügyminisztert.

3.§. Olyan orgonákat, amelyek nem valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezet templomában vagy imaházában vannak felállítva, legkésőbb az 1917. évi nov. 15-ig be kell jelenteni. A bejelentést az orgonák birtokosa vagy őrzője köteles megtenni. Ugyancsak be kell jelenteni azokat az orgonasípokot is, amelyek a jelen rendelet életbe lépésének napján még nem voltak felszerelve.

A bejelentést a főszolgabíróhoz, városokban a polgármesterhez kell beküldeni, aki azokat a határidő lejárta után haladéktalanul a terület szerint illetékes parancsnokságnak megküldeni köteles.

4.§. Az ónból vagy ónötvözetből készült orgonasípok térítése azok nyerssúlya szerint kilogrammonként 15 koronában állapított meg.

5.§. A jelen rendelettel igénybevett orgonasípok leszereléséről és beszállításáról szakmabeli iparosok igénybevétele mellett a katonai igazgatás gondoskodik.

Az orgonasípokot úgy kell leszerelni, hogy az orgonának használhatósága legalább is korlátolt mértékben megmaradjon. Az orgonák birtokosa a katonai igazgatástól a leszerelés alkalmával esetleg okozott tárgybéli károk helyreállítását vagy pedig pénzbeli megtérítését igényelheti. Másféle kártérítésre az orgonák birtokosának igénye nincs.

6.§. Aki a jelen rendelettel igénybevett orgonasípokot a jelen rendelet 1. §-a ellenére leszedi, feldolgozza, vagy elidegeníti avagy a jelen rendelettel igénybevett anyagot a jelen rendelet 3. §-a ellenére be nem jelenti, eltitkolja vagy a jelen rendeletet más módon megszegi, az, amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, kihágást követ el, két hónapig terjedő elzárással és 600 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő.

E kihágás miatt az eljárás a közigazgatási hatóságnak mint rendőri büntetőbírósnak, a budapesti államrendőrség működési területén pedig a Magyar Királyi Államrendőrség hatáskörébe tartozik.

Horvát-Szlavónországokban a kihágás miatt az ott érvényes jogszabályok szerint erre hivatott hatóságok járnak el.

7.§. A jelen rendelet kihirdetésének napján lép életbe. Hatálya kiterjed a magyar szentkorona országainak egész területére.”

A rendelet megjelenését követően a vallás- és közoktatásügyi miniszter bekérte a püspökségektől a mentesítendő orgonák kimutatását.

Az esztergomi érsek körlevele már a honvédelmi miniszter rendeletének megjelenése előtt, 1917. október 24-én jelezte az orgonasípok hadi célra történő igénybevételét. A rekvirálás alól azok a plébániák kérhettek felmentést, amelyek orgonái 1850 előtt készültek. A kérelmet 1917. november elején a püspökséghez kellett beadni, s azt onnan a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba továbbították.

A többi püspökség rövidesen hasonló tartalmú körleveleket adott ki a plébánosok részére. A későbbi püspöki körlevelek tartalmát az orgonasípok rekvirálásának fontosabb tudnivalóiról így foglalta össze Solymosi Sándor:

„1. A rekvirálás tárgyát csupán azok az ónsípok alkotják, amelyek az orgona homlokzatában (prospektusában) láthatók. Ezek akár némák (tehát dekoratív célra épített sípok), akár zengők, hadi célra lefoglalhatók. A horgany sípok, amelyeket az utóbbi időben az orgonaépítők előszeretettel alkalmaznak az ónsípok helyett, rekvirálástól mentesülnek. A plébános és a kántor az orgonaépítőtől tudakolhatja meg, hogy a templom és esetleg a leányegyház újabban épített orgonáján horganyból készültek-e a homlokzati sípok. Ezt a plébános az egyházközség levéltárában esetleg megőrzött orgonaépítési tervzetből és a költségvetésből is megtudhatja.

2. A rekvirálással megbízott orgonaépítő a helyszínen köteles felmutatni a honvédelmi minisztérium által kiállított arcképes igazolványt. Ennek hiányában a rekvirálásra nincsen jogosultsága.

3. A rekviráló orgonaépítő kizárólagosan a homlokzatban lévő ónsípokot emelheti ki, és azokat gyűjtheti össze. Az orgona belsejében lévő ónsípokot nem foglalhatja le. A sípkiszerelés a plébános és a kántor jelenlétében történik. (Az orgonaépítő a rekvirált ónmennyiség arányában kapja tiszteletdíját, tehát érdeke, hogy minél többet rekviráljon.)

A sípok kiemelését követően a szerelő pontos jegyzéket készít a leszerelt sípok méreteiről. Ezt a feljegyzést a plébánosnak köteles átadni. Minél lelkiismeretesebb a jegyzék,

annál könnyebb lesz majd a rekvirálás folytán csonkává vált homlokzati sípanyag pontos pótlása.

4. Ha a kiszertelt homlokzati sípanyag együtt van, a plébános köteles gondoskodni arról, hogy a helyszínen a rekvirált mennyiséget a jelenlétében mérlegen pontosan megmérjék. Ezután alkalmas ládában köteles az ónanyag megfelelő becsomagolásáról és vasúti feladásáról is gondoskodni. A rekvirált ónanyag a következő címre küldendő: Magyar Szent Korona Országainak Fémközpontja R.T. Budapest Kőbánya, Alsópályaudvar. A vasúti fuvarlevelet nyomban a Fémközpont R.T. C. osztályára (Budapest IV., Városház u. 10.) kell küldeni. Ha a Fémközpont a beküldött fuvarlevelet kézhez vette, a lefoglalt ónmennyiségért kilónként 15 koronát fizet. Vasúti fuvardíj nem fizetendő, mert a rekvirált anyag szállítása a vasúton díjmentes. A költségmenterítés kizárólag a csomagolás után jár.

5. A rekvirált ónsípok később horgannyal pótolhatók, ez nem befolyásolja kártékonyán az orgona hangzását. Minthogy a mai árak szerint a 16 lábas sípok kilónként 12 koronáért, a 8 lábasok 13 koronáért, a 4 lábasok kb. 14-15 koronáért készíthetők, a templomokat semmiféle anyagi károsodás nem éri, sőt a csomagolásért kapott összeget az orgona tisztítására, hangolására vagy más természetű rendbehozatalára lehet fordítani.

6. Amíg a homlokzat sípjai nem pótolatnak, a prospektus vászonnal takarandó be, mert a nyílt orgonaszekrény tisztasága különben veszélyeztetve van.

7. Az igen kis ónanyaggal rendelkező orgonák – ilyen a legtöbb leányegyházé – a rekvirálástól megkíméltetnek, mert az itt előállott ónnyereség nem fedezi a leszereléssel járó kiadásokat.”

Paradox módon a rekvirálás okán indult meg a magyarországi műemlékorgonák védelme. A felmentési kérelmek elbírálását a háromtagú Orgona Bizottság végezte. Tagjai voltak: Antalfy-Zsiross Dezső (1885-1945) orgonaművész, a Zeneakadémia orgonatanára, dr. Éber László (1871-1935) művészettörténész, a Műemlékek Országos Bizottságának tagja és Oswald János (1858-1920) zongoratanár, a Zeneakadémia tanára. Oswald János 1917 novemberében Bécsben járt, s a közös hadügyminisztériumban kapta meg az eligazítást a rekvirálással kapcsolatban. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium az Orgona Bizottságnak a régi, felmentendő orgonák helyszíni vizsgálatának útiköltségére háromezer koronát irányzott elő. Ezt napidíjra és I. osztályú vasúti jegyre lehetett fordítani.

A Budapesti Zeneművészeti Főiskola igazgatósága a nagyorgonát a közismert művészi becse alapján, a gyakorlóorgonát pedig mint nélkülözhetetlen taneszközt kérte a hadi igénybevétel alól felmenteni. A főiskola a felmentést hamarosan megkapta. Összességében több mint 800 régi, jelentős hangszer mentesítésére nyújtottak be kérelmet. (Sajnos a dokumentumok a későbbiekben elvesztek.)

A magyar királyi honvédelmi miniszter 1918. február 1-én vette kézhez Garai Jánosnak, a budapesti Rieger orgonaüzem igazgatójának azt a levelét, amely felsorolja az orgonasípok

leszerelésével megbízott cégeket, a rekviráló munkacsoportokat és a szükséges igazolványok számát. A jegyzék felsorolja az akkori Magyarországon működő jelentősebb orgonakészítőket.

orgonakészítő és telephelye	munka- csoport	igazolványok		
		mester	segéd	összesen
Angster József és Fia / Pécs	10	2	20	22
Kerékgyártó István / Debrecen	2	1	4	5
Kemenesi Sándor / Szombathely	2	1	4	5
Országh Antal / Nagyvárad	2	1	4	5
Országh Sándor és Fia / Rákospalota	4	1	8	9
Rieger Ottó / Budapest	7	1	14	15
Schönhofer Antal / Pozsony	2	1	4	5
Wegenstein Lipót és Fia / Temesvár	3	2	6	8
összesen	32	10	64	77

1918 áprilisától Horvát-Szlavónországok területére a nyelvi problémák miatt még két helybeli orgonakészítő céget is bevontak a munkálatokba: Heferer M. és Fia / Zágráb; Holub Vencel / Pozsega (Slavonska Pozsega, Horvátország).

Egyes falvak hívei meggátolták az orgonakészítők síprekvirálási munkáját. Schönhofer Antal pozsonyi orgonakészítő két ízben is panasszal fordult a Honvédelmi Minisztériumhoz. Az esztergomi hercegprímáshoz írott levele szerint Kóspallag és a felvidéki Csallóközkürt, Köpösd, Nyitrapereszlény és Sopornya római katolikus hívei megtagadták a rendelet végrehajtását. Az érseki felszólításra azonban a plébánosok, illetve a hívek végül nem gördítettek akadályt a homlokzati sípok leszerelése elé.

A leszerelt sípok súlya természetesen függött az orgona regiszterszámától, nagyságától. Angster feljegyzése szerint Alsóiszkáz római katolikus templomából mindössze 3 kg súlyú homlokzati sípot adtak fel a Fémközpontnak. Pannonhalma apátsági templomában 1914-ben épült fel a 40 regiszteres Rieger-orgona. A pompás, kettős homlokzatú új orgonából 259 kg homlokzati sípot rekviráltak el. A lista szerint a legnagyobb mennyiséget a Budapest, Kálvin téri református templomból szerelték le: 278 kilogrammot.

Mivel az orgona homlokzatában szinte mindig a hangzás gerincét adó nagyobb principálregiszterek sípjai állnak, a rekvirálás nyomán az orgonák hangzása észrevehetően veszített tömörségéből, erejéből.

Az I. világháború befejeztével a hadügyminiszter 1918. nov. 15-én kiadott rendeletével megszüntette a fémek hadi célokra történő igénybevételét. Az orgonasípok rekvirálása a fenti cégek segítségével mintegy 10 hónap alatt bonyolódott le, s az 1985-88-as orgonafelmérés tanúsága szerint hangszerállományunk 85-90%-át megcsonkította.

Megkezdődhetett az orgonák helyreállítása. A leszerelést végző orgonakészítők a homlokzati sípok építésébe foghattak, mondhatni a kifizetett megváltási összegekből. Csakhogy a háború kitörésekor még jócskán 20 svájci frank felett jegyzett korona 1919 augusztusában már csak 11,6, 1920 végén pusztán 1,4, 1923 végén pedig mindössze 0,03 svájci frankot ért... Így hát a szegény falvink orgonáiban okozott I. világháborús kár helyreállítása javarészt még a mai napig sem fejeződött be. (Az inflációs statisztika kivételével az itt közölt tények forrása: Solymosi Ferenc: Az 1918-as orgonasíp-rekvirálás és az Angster-féle „Rekvirált orgonasípok lajstroma” – I., Magyar Egyházzene, 1994/1995.3. p. 341–354.)

Ballai László: Bartók?

Bartók Béla halálának hetvenötödik évfordulóján a Bartók rádióban is végigpezsgett az ilyenkor kötelezőnek tartott mozgolódás, kommentálás. Például Jólesz György a Zeneakadémián rendezett koncert két pillérét, a *Concertót*, és a *Táncszvitet* is megpróbálta „közel hozni” a hallgatókhoz: „azokban három réteg van egyben, a népdalgyűjtőé, a zenetudósé és a zeneszerzőé. Kroó György fogalmazása szerint Bartók tökéletesen megidézte a hangversenyterembe a magyar vidék hangulatát”.

Kezdjük a magyar vidék hangulatával. Bartók korában, ugyebár a parasztemberek korán keltek, megették az állatokat, kimentek a földekre, egész nap izzadságos munkát végeztek, este holtfáradtan zuhantak az ágyba. Mulatságra csak néha napján gondolhattak, ünnepeken és farsangkor (ez utóbbi volt az alkalom a fiatalok ismerkedésére az öregasszonyok éber tekintete mellett). Mindebből mi jelenik meg a *Concertóban*? A *Táncszvit*ben pedig Bartók szláv és román motívumok mellett még arab zenét is felhasznált.

A „magyar vidék hangulata” különben gyors változásokon ment keresztül a XIX–XX. század fordulóján. A népdalgyűjtés és néprajzkutatás tipikusan későromantikus gesztus: megmenteni a tudomány számára, ami megmenthető a modernizmus által pusztulásra ítélt paraszti kultúrából. A technika fejlődésével arányban szorultak vissza a munkadalok – cséplés közben még csak lehet dalolni, de a cséplőgép mellett nem. Miközben Bartók Nagyszentmiklóson és környékén román kolindákat gyűjtött, a szikratávíró elve alapján már javában folyt a nagyobb hatótávolságú rádiók fejlesztése. 1925-ben a Magyar Rádió rendszeres adásának beindulása egyszersmind pontot tett a magyarországi népdal történetére.

Most azután képzeljük el, amint Bartók leteszi népdalgyűjtő botját és kalapját, fehér köpenyt

ölt, bemegy a tudományos laboratóriumába ott szegcse, repeszt, forraszt, majd a kutatási idő elteltével leveszi a köpenyt, leül a zongorához, zenét szerez, azaz szintetizálja népdalgyűjtő, zenerepesztő és -építő munkásságát, dűrből mollba alterálva – már kész is a *Concerto*.

Ez lenne Bartók? Aki remekül szétszerel és összerak bármit, és amit összerakott, azt lefesti a megfelelő hangulattal? Persze léteznek ilyen kismesterek is, mint például Mahler, akinél minden előre kiszámított és kiszámítható, sőt maga is elálmélkodik azon véleményén – és közzé is teszi – hogy még az eredetileg elképzelnél is zseniálisabb zenét sikerült összeütnie.

A zseniális agy nem így működik. Egyszerre lát mindent, olyasmit is percipiál, amely mások számára érzékfeletti. Miközben meghatódva hallgatja az idős néni énekét, már ég benne a zeneszerző, új formákat lát – szabad ezt? – és hirtelen megvakul. Légüres térben tántorog vagy káosz kavargó előtt. Azt sem tudja, hol van, eltűnik az idő, majd feltűnik a mű. A teremtett világ! A bartóki világ. Innentől kezdve az őrlő a személyiségét, hogy ez a világ, amely már rendezőelvet kellene jelentsen, nemhogy a külvilág számára nem létezik – hacsak nem mint egy nagyobb tőzsdei manőver és egy kisebb háború utáni kikapcsolódás –, de a lelkében sincs mindig jelen. Hol van? Hiába tárgyiasult a *Táncszivben*, a *Concertóban*. Ezekkel már ő mindig elégedetlen lesz. Mert a zsenialitás éhség, szomj, örök keresés – önzés és részrehajlás nélküli szerelem.

Legnagyobb zeneszerzőnk kortársai körében egyáltalán nem volt népszerű. A „nemzeti” oldalról túlságosan elvontnak, a progresszió felől túlságosan népiesnek tartották. A nosztalgikus ruralitás helyébe Bartóknál egyenesen a magyarság lépett. A magyarság nem az, aminek mondják. Nem bokázás, főhajtás zászlóba öltözött a nemzetromboló hordószónokok előtt. Nem a cigány vállán való zokogás a pohártörés után korahajnalban. Univerzum, csillagképlet, amely mindazokra szeretettel sugároz, akik felnéznek rá – uráli népekre, törökökre, irániakra, szlávokra, zsidókra, románokra, cigányokra – akikkel a hosszú úton találkoztunk és még majd találkozni fogunk, mert a csillagok élete végtelen. Hogy kiment Amerikába, nem itt pusztult a háború poklában, hanem távolban emésztette el magát? Túllépett e mai kocsmán. Magatartásával bizonyította, hogy a magyarság semmifajta közösséget nem vállalhat a fasizmussal, hogy a magyarság egyszersmind erkölcsi értékrend.

A zeneakadémiai koncert egyébként hozta a szokásos színvonalat. Majd a Bartók rádióban dzsesszműsor következett, amelyben boszorkányos technikájú muzikusok Bartók emlékére az általa gyűjtött népdalokra improvizáltak...

Nándi Mihály: Jokulátorok egykoron és ma

Ha a XIII. században egy jokulátor ahelyett, hogy a húrjába csapott volna az ispáni vár jobbágyai előtt, hogy aszongya, alacsony a Tisza hídja, besúrlík a lábad síkja, azzal jött volna, hogy ő hidakat szeretne építeni a különböző zenei irányzatok között, így akarván közelebb hozni hallgatóihoz a

művészetét, teljes értetlenséggel fogadták volna – de talán mégsem. Inkább a folyón építkezzen, hogy magasabb vízálláskor is átlábolhassanak rajta, ütött volna hátára bajtársai zajos helyeslése mellett egy tréfacsináló vitéz. Ha nem lel jókedvre, lehet, hogy még egy kard hegyével is megpiszkálják. Ott, hol vicc és jókedv tetőfokára hág, palló is kerül a vállára, bizonynal. Mindenkinek a maga hídja. De hát egy XIII. századi igrícnek eszébe sem jutott volna, hogy filozófiát csináljon a művészetéből, amellyel – ha ügyes – megkeresheti a betevő falatra valót, talán még öltözet ruha is kitelik belőle ötévente. A marokba hulló arany szeretete, ez örök örökség kései utódaikra – többnyire igen ügyes üzletemberekre – is átháramol. Keresztény–nemzeti kurzusban az aranyfa kihajlik az útra, arra megy Jánoska, szakajt – nem egyet – róla. Csak ismerni kell az utat – ahová a falak lebontása, az újragondolás, a fúzió stb. révén eljutni –, mintegy a krisztusit. Az interjúban a nehézségekre, szenvedésre utalni csupán, az eredményt röcögtetni (cigány vonójaként a fülbe). Milyen eredményt?

„A népzene és az egyházi ének között három szinten, három korszakban mutatható ki – meglehetősen különböző jelentőségű – kapcsolat – idézzük Szendrei Jankát, a nagyszerű Schola Hungarica karnagyát, a magyar egyházzene kiemelkedő kutatóját. – Mindenki előtt jól ismert Kodály dallamtáblázata, melyben egybevet egy gregorián zsoltárdallamot a »Szivárvány havasán« kezdetű népballadával. Sokan azonban nem olvasva el Kodály szavait is, azt hiszik, hogy Kodály itt a zsoltárból eredezteti a magyar népdalt. Nem. Kodály erről így írt: »Ennek a dallamnak, legalább első felének, töméntelen változata van a Lach-gyűjtötte mordvin, zürjén, votják dallamok közt is. Mégsem láthatunk benne finn-ugor vagy török őstípust: úgy látszik, valami általánosabb, nemzetfeletti, ősi recitáló-formula él benne.« Vagyis a zsoltár gyökere és a népdal gyökere egy közös ősi dallamkultúra. S ez az első, tegyük hozzá: legfontosabb rokonsági fajta, az az eset tehát, amikor nem a népdalt használja az egyházi ének, de nem is az egyházi ének ereszkedett le népi használatba, hanem a kettő mögött közös régi kultúra áll. [...] régi egyházi dallamaink egyáltalán nem idegenek eurázsiai illetve magyar zenei tradícióinktól. Amit Kodály a magyar zene és a gregorián kapcsolatáról mondott, az kiterjeszhető egész Európára és nemcsak a gregoriánnumra: »A Szent István korabeli magyar fülének nem lehetett olyan vadidegen a római egyház liturgikus éneke, mint azt eddig általában gondolták.« [...]

A második csoport bemutatásánál ismét Kodály megállapításaiból indulunk ki. A *Néprajz és zenei történet* c. híres előadása illetve cikke arról szól, hogy a régi kották csak töredékes, száraz, üres képet adnak a dallamról, a zeneileg és valószínűleg történetileg is hiteles dallamot, ritmust, előadásmódot a népzeneből ismerhetjük meg. [...] A MTA Zenetudományi Intézetében mintegy 25 000 népzenei felvételt őrzünk – pontos lejegyzésben, zenei rendben – egyházi népénekeinkből. Van köztük középkori kanció, reformációs gyülekezeti ének, cseh vagy német eredetű, de teljesen megmagyarosodott XVI-XVII. századi egyházi dallam, vannak genfi zsoltárok, s kisebb számban barokk kanciók is. Feltűnő, hogy az ennél újabb népénekek már nem tudtak asszimilálódni. Egyik-másikat, főként ha az egyházi hatóságok szorgalmazták, megtanulta a nép, de dallamtudásában azok idegen test maradtak. E népénekek tehát nem népi énekek. Többségük liturgikus énekből származó vagy zenészek által komponált kanció. A nép szerepe itt nem az alkotás, hanem az újjáalkotás. Kétségtelen, hogy ez a népkultúra, benne az egyházi népkultúra is sajnos kiveszőben van. [...]

Az egyházi ének s a népzene közti kapcsolat harmadik esetével gyorsabban végezhetünk. Valóban létezik egy olyan népies jellegű egyházi ének is, melyet valószínűleg a nép közt élő kántorok, papok, olykor népi előénekesek szerkesztettek. Ha a dallam nem volt túl nyakatekert, a nép átvette, magáévá tette őket, sőt rájuk vitte a maga előadási stílusát. Többségük eredetileg a templomon kívüli vallási életet szolgálta (búcsújárások, virrasztások, jámbor társulatok, esti imádságok), de a múlt században bekerültek a templomi énekrendbe is. Jó példákat látunk erre például Volly István *101 Mária-énekében*. Bármilyen jól esnek ebben a csoportban látni a nép hangját, a népi ihletésű vallási zene mintáját, idealizálásából ki kell ábrándítani a hallgatót. Ez a dallamcsoport zeneileg is, vallásilag is a leghígabb része a nép énektudásának, ugyanakkor – furcsa módon – a legidegenszerűbb, népzenei értékes rétegeitől legtávolabb álló. Sem egyházi énektárunk megújításában nem számíthatunk e repertoár oldaláról segítségre, sem eligazítást nem várhatunk tőle a jövőre nézve.”

Mai fizetett jokulátoraink így Sebestyén Márta, Dresch Mihály vagy Lukáts Jánoska, bocsánat, Miklós – nézzünk gyorsan egy másik Jánost –, bizony ennek a harmadik, teljesen értéktelen rétegnek a reprezentánsai, a maguk karrierecskéit – az állami simogató kéz alatt – szépen építgetvén minden hidat és vékony pallót felegetnek, amely magyarok sokaságát még a magas kultúrát jelentő zenéhez köti. Ilyen mérvű közbefolyásolásról – csakúgy, mint évi új öltönyről – Árpád-kori elődjeik nem is álmodhattak.

Nándi Mihály: Ray Ferić

A Bartók rádió dzsesszműsorának előzetesében napokon át Uroš Ferić big bandjét ajánlották a figyelmünkbe. Szerencse, hogy a *Klasszikusok baladókénakból* már tudtuk, mi az a big band: a dixiland zenekar hangszereiből szólamcsoportokká alakult formáció, amely előre hangszerelt zenét játszik, karmester irányításával. Hangszerelés improvizáció helyett, és eltűnt a leader of the band? Ez már tiszta szovjet dzsessz lenne, ha a klasszikus alapok helyett nem a swinghez kötődne. Abból az irányból azután minden klasszikust fel lehet hígítani és a táncparketthez vagy a bárhangulathoz igazítani.

Ezért is tűnt egyre érdekesebbnek, minél jobban fülelt az ember, hogy az *Éjszakai dzsesszklubban* a Zágrábi rádió big band-jével fellép Uroš Ferić. Merthogy az ilyesmire alig is figyelünk. Nem egy Armstrong vagy Brubeck. Hogy hívják? Én sem hallottam. Majd ha adásban lesz, eldöntjük, jó-e vagy nem. Uroš Ferić. Uroš. Több szerb király neve az Anjou-korban. Velük szemben harcolt Károly Róbert oldalán Kotromanić István bosnyák bán, akinek Erzsébet nevű lánya a budai királyi udvarba került, és ott Lajos királyfi halálosan beleszeretett. „Egy világszép bosnyák lány, egy bogumil eretnek banditának, Stipe Kotromaniónak a kislánya futotta be a trecento Európájának legnagyobb női karrierjét” – írta igen szépen Miroslav Krleža, egy horvát

író Magyar-, Horvát- és Lengyelország királynéjáról.

Már megint Feriç az előzetesben. Most elkaptam a beharangozó végét: „Uroš Feriç, aki felejthetetlen hangjával tette híressé Ray Charles dalait.”

Ray Charles dalait nem Ray Charles tette híressé?

És ez már mehet is kérdésként a délutáni műsorba.

Helyes válasz: nem, Uroš Feriç.

Feriç Zágráb után Nápolyban lép fel, amelynek, mint ismeretes, Kotromaniç Erzsébet szintén címzetes királynéja volt. A *Klasszikusok haladóknak* következő adásából (érdemes figyelni!) meg is tudhatjuk, hogy a „hal adó” az a dal, amelyet a nápolyi halárusok énekelnek Uroš (Ray?) Feriçnek a halpiacon, miközben hálós cekkerébe eresztik az aznapi fogást.

Dull Ernő: Téli gyümölcs

Sehol nem láttam olyan szép déligyümölcsöket, mint Stockholmban, a hipermarketben. Gúlába rendezett narancsok, grapefruitok, pálmafává csavart banánfürtök ananászszövényel keretezve. A megszólaló szépség és bőség, amelyért a nagy vásárlóerejű közönség örömmel nyújtotta ki a kezét. És nem is, mint Tantalosz gyümölcseiért. Csakhogy mindennek vízíze volt – a narancsnak, a grapefruitnak, csakúgy a banánnak.

Cikket írtam, a háttérben szólt a rádió. Hm. Schubertnek hangzik? Csak nem új művet fedeztek fel tőle? Az világszenzáció lenne még a járvány közepette is. Szopránének, hárfakísérettel. Schubert nem írt ilyet. De hiszen ez... Ez a *Téli utazás*. A legzseniálisabb dalciklus, amelyet valaha is írtak – tenorhangra és zongorára –, valóságos monoopera, amint azt Ian Bostridge etalonnak tekinthető előadásában hallani.

Ez ugyebár egy férfi reménytelen szerelmének tragédiája. Megesett, hogy nők is elénekelték, így Kathleen Ferrier és Elisabeth Schwarzkopf – kicsit groteszkül hatott ugyan, de az eszükbe sem jutott, hogy bravúroskodásukat fokozandó, a zongorakíséretbe is belepiszkáltassanak. Hiszen az viszi, repíti az énekest, és adja meg a kompozíció egyensúlyát. De hát őket pusztán a szakmai ambíció hajtotta: el tudják-e énekelni ők is a csodát?

Korunkban azonban egyre több tehetségesnek tűnő művész hódol annak a divatnak, amely „másképp”, „újszerűen” kívánja interpretálni a nagy klasszikusokat. És nem úgy, mint Bostridge, aki az adott keretbe teljesen belefeszíti az egyéniségét és károg, mint a varjú és kopog, mint a postaládára hulló jégcsap, a záródalba pedig valósággal belehalt. Barát Emőke szopránénekes Razvaljeva Anasztázia hárfakíséretével vállalkozott a formabontónak ígérkező produkcióra. Ám a hárfaaítiratban alig lehetett ráismerni a schuberti zongoraszólamra. Világhírűek az angol utcai zenészek, a buskerek, akik mindent mindenre áthangszerelnek. Eljátsszák harmonikán a *Négy*

évszakot, üveg poharakon a *Les préludes*-öt, és az ember végigneveti, végigtapsolja produkciójukat. De nincs mindig kabaré. És pontosan tudjuk, hogy e kalapozó diákok a nagyszínpadon – ha odajutnak, mint Bostridge – a szerzők instrukcióinak megfelelően, a legnagyobb odaadással és hitelességgel interpretálják majd e műveket.

A nagyszínpadra nem lehet felvinni az utcasarkot. E szoprán-hárfa kombinációban a *Téli utazás* úgy hatott, mint valami szerenád. Vagy – az „újszerűség” jegyében – ma már azt is hölgyek adják? Úgy az imádott férfi az erkélyről (rózsaszál helyett) ledob egy narancsot. A téli gyümölcs fogakat dermesztve fröccsen szét, vízízű – hógolyó csupán.

Nándi Mihály: Választás az Operában

Szörényi–Bródy *István a királya* nyilvánvalóan nem éri el az operaházi bemutatás esztétikai színvonalát. Maga a „zeneszerző”, Szörényi nem vállalta, nem is vállalhatta saját műve szimfonikus hangszerelését, a sablonos képek és az olcsó rímek sem állnak össze költői szöveggé, nem is szólva a cselekményszövés és a konfliktusépítés súlyos hiányosságairól.

Megesik azonban, hogy egy mű valamiért túlnő önmagán.

Példáula nemzeti tudat miatt.

Például a nemzeti tudatlanság miatt, hogy azzal, amit megjelenít, a nemzeti tudatot azonosítják.

Holott az ezer évvel ezelőtt nem is létezett, amint magyar nemzet sem, István nem Géza útját folytatta (ha volt is ilyen), István állama, pedig nem mint „magyar haza”, hanem éppen a törzsi – ha tetszik magyar – szabadságot elnyomó erőszakszervezet magasodott fel. Mindazonáltal a koronázás nem a Koppány feletti győzelemből következett (három évvel később), ahhoz István bajor herceggel létrejött sógorságán túl is a német császár és a római pápa – mindössze 1002-ig tartó – szerencsés érdekszövetségére, és bonyolult nemzetközi politikai lépéssorozatra volt szükség.

A mű tehát – igaz, húsz évvel elkésve – a beatkorszakot idézi, amely alapvetően nemzedéki lázadás volt. Semmi különös nincs tehát abban, hogy míg a nyugati fiatalok a kommunizmus jelszavaival fordultak szembe a demokratikus rendszer elitjével, addig Szörényi–Bródy a demokrácia nevében tiltakozott a kommunista vezetés ellen.

Megesik, hogy egy mű a politikai mítoszépítés anyagává válhat: Szörényi és Bródy (ők még ketten) előkészítették a rendszerváltást, amelyet azután Orbán (egy-egyedül) valósított meg.

Megesik, hogy az udvarnokok, mint Ókovács Szilveszter főigazgató, hő buzgalmukban nem figyelnek oda a munkájukra.

2020-ban valóban elitváltást sürgetnek az Állami Operaházból?

Valakinek holnap le kell győzni a sötétséget.

Mondd, te kit választanál?

Valakinek holnap át kell írni a régi meséket.

Mondd, te kit választanál?

Valakinek holnap meg kell váltani ezt a világot.

Mondd, te kit választanál?

Valakinek holnap le kell tépni magáról a láncot.

Mondd, te kit választanál? [...]

Valakinek holnap le kell mondani hivataláról.

Mondd, te kit választanál?”

Mondd, kedves operalátogató, te kit választanál?

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marczius15.hu

Webmester: webmaster@marczius15.hu